
Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 46-75

Jurnaller Üzerine Bir Tarihyazımı Denemesi: Kırımî-Zâde Neşet Efendi Örneği

Emre GÖR*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ve çöküş sürecinde başa geçmiş olan II. Abdülhamid, bu gidişatın önüne geçmek için iç ve dış politikada bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri de, hiç şüphesiz, istihbarat ağıdır. Bu çalışma, dönemin istihbarat ağının bir parçası olan jurnallere, yani istihbarat raporlarına odaklanmaktadır. Çalışmada, 1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na bağlı istihbarat elemanı olarak çalışan Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin tahkik ettiği jurnaller üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Jurnaller
II. Abdülhamid
Osmanlı İstihbaratı
Kırımî-zâde

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 21.03.2017
Kabul Tarihi: 12.04.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 16.05.2017

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
emregor1987@gmail.com

A Historiography Essay on the Journals: Sample of Kırımî-zâde Neşet Efendi

Abstract

Abdulhamid II succeeded to the throne in a period of time when the Ottoman Empire was under stagnation and disintegrating; Abdulhamid II has taken some measures in internal and external politics to prevent this course. One of these measures is, undoubtedly, the intelligence network. This study, focuses on journals, the intelligence reports that are part of the intelligence network. The study will focus on intelligence reports inspected by Kırımî-zâde Neşet Efendi, who worked as an intelligence officer of Yıldız Palace between 1891 and 1893.

Keywords

Journals
Abdulhamid II
Ottoman Intelligence
Kırımî-zâde

About Article

Sending Date: 21.03.2017
Acceptance Date: 12.04.2017
Electronic Issue Date: 16.05.2017

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde jurnalcılık ve hafiyelik gibi kavramlarla özdeşleştirilen ve özellikle II. Meşrutiyet dönemi kaynaklarında “Hafiyelik Devri”¹ olarak adlandırılan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909), “Osmanlı tarihinin en olaylı geçen dönemlerinden biri” olmakla birlikte “modern Türkiye’nin ortaya çıkışının temellerinin atıldığı bir dönem”² olarak her yönüyle araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir (Karpaz 2012: 116-117; Yazıcı 2011: 61). Üstelik II. Abdülhamid dönemine dair bu iki tez son yıllarda literatürde oldukça yer edinmiş gibi görünmektedir.³ II. Abdülhamid’in saltanatı bir bütün olarak incelendiğinde bu iki teze

¹ Bu ifadeye yer veren kaynaklar için bkz. *Hafiyelerin Listesi*, İstanbul, 1324 (1909), s. 4; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Siyâsiye ve Husûsiyesi*, Cilt II, Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, İstanbul, 1327 (1911), s. 559-560; Süleyman Kâni İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.), Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

² Dönemle ilgili olarak modernleşme paradigmasını değerlendiren bir çalışma için bkz. Nadir Özbek, “Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, s. 71-90.

³ Örneğin bkz. Gökhan Çetinsaya, “Abdülhamid’i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Sempozyum Bildirileri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998; Gökhan Çetinsaya, “Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış”, *Türkiye Günlüğü*, S. 58, 1999; Engin Deniz Akarlı, “The Problems of External Pressures, Power Struggles and Solutions”, Princeton University Yayınlanmamış Doktora Tezi, New Jersey, 1976; Selim Deringil, “New Approaches to the Study of the Ottoman Nineteenth Century”, *Abdullah Kuran İçin Yazılar*, Çiğdem Kafesçioğlu ve Luciene Thys-Şenocak (Der.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999; Feroze Abdullah Khan Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, Isis

sıklıkla atıfta bulunan tarihçilerin haklılık payının olduğu gözlemlenebilir. Gerçekten de II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nun çok sıkıntılı bir döneminde tahta geçmiş ve saltanatı boyunca önemli olaylarla karşılaşmış bir hükümdardır. 1875 yazında başlayan Bosna-Hersek ve 1876 Nisan'ından itibaren etkili olan Bulgaristan isyanlarının sıkıntılarıyla devleti devralan Sultan'ın, büyük Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Antlaşması 1878 sonuna, Berlin Antlaşması'nın tasfiye edilmesi ve Tunus meselesi 1881 sonuna kadar tüm vaktini almıştır (Findley 2011: 42-43; Odams 1996: 56; Yasamee 1996: 13-18). Her ne kadar birçok problemlili uygulamaya sebep olan Düyun-ı Umumiye İdaresi'yle birlikte devletin maliyesine bir çekidüzen verilebilse de, dış politikada yeni zorluklar baş göstermekte gecikmemiştir: 1882'de Mısır krizi, 1883'de Sudan meselesi (Mehdi isyanı), sonra da Doğu Rumeli olayı (1885). 1885'den sonra Büyük Güçlerin uyguladığı dış baskılar biraz gevşese de, bu kez de Balkan devletlerinin sınır düzeltim (tashi) talepleri, komitacılık faaliyetleri ve 1890'lardan itibaren Ermeni meselesi gündeme gelecektir (Fortna 2011: 75-77). Sultan, başının üstünde "Demokles'in kılıcı" olarak gördüğü Jön Türk hareketini de "kendisinin rahat bırakılmaması" amacına hizmet eden ve büyük devletlerce yönlendirilen bir hareket addedecektir. Serhafiye Ahmed Celeddin Paşa'nın ikna girişimleri ve -Birinci Dünya Savaşı'nda elde edilen bazı başarıları saymazsak- Osmanlı İmparatorluğu'nun son zaferi olan 1897 Yunan zaferiyle, daha doğrusu bu zaferin ortaya çıkardığı olumlu imajla bir müddet tökezleyen Jön Türk hareketi, 1899'da II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın eşi Mahmud Celeddin Paşa ve oğullarının (Sabahaddin ve Lütfullah); 1905 yılından sonraysa Türkiye'deki genç subayların iştirak etmeye başlamasıyla tekrar güçlenecektir. Özellikle ikincisi, Abdülhamid açısından "sonun başlangıcı" olarak gösterilebilir. Çünkü artık II. Abdülhamid'in muhatabı ütopyik düşüncelerle Avrupa'ya firar edip burada yayınlarla mücadelelerini sürdüren siviller değil, askerler -bilhassa Rumeli'de konuşlu III. Ordu'nun subayları- olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatını her zaman çekindiği ve bu subayların başlattığı Jön Türk hareketi sona erdirecektir. Bu noktada Feroz Ahmad'in (2013: 23) tespiti oldukça yerindedir: Jön Türk devrimi sadece II. Abdülhamid'in değil "Abdülhamid sistemi"nin de (buna istihbarat sistemi de dâhildir) sonudur ve devrimle başlayan yeni dönem, siyasî partilerin kurulması ve parlamenter siyasetle birlikte Bâb-ı Âlî'nin eski şanına geçici olarak yeniden kavuşmasının işaretidir.

II. Abdülhamid'in Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kullandığı temel pratiklerden biri, dönemin istihbarat sistemi olacaktır. Bu sistemin bir ürünü olan istihbarat raporu mahiyetindeki jurnaller hakkında bildiklerimiz ise hâlâ büyük oranda sınırlıdır. II. Meşrutiyet döneminde sandıklar dolusu jurnalin Harbiye Nezareti bahçesinde yakıldığını belirterek bu konuya başlamak, artık aşılması gereken bir klişe haline gelmiştir.⁴ Kaldı ki

Press, İstanbul, 1996; Feroze Abdullah Khan Yasamee, "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy & Statecraft*, Vo. 4, Nr. 1, Londra,1993; Abdülhamit Kırmızı, "Sultan II. Abdülhamid'in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Coşkun Çakır (Edi.), Sultanbeyli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2012; Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Ali Berktaş (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ Jurnallerin yakılmasıyla ilgili en dikkat çekici yorum, raporların tasnifi amacıyla oluşturulan Evrak Tetkik Komisyonu'nda görevli Asaf Tuğay'dan gelmiştir: "Yıldız'dan alınan arabalar dolusu evrakın tasnifi işinin, o zaman bir heyete nasıl bir itina ve kayıtlarla tevdi edildiği düşünülürse, netice ile aradaki tezatın, yani jurnallerin yakılmasının elbette bir sebebi olacağına hükmetmek lazımdır. Tetkik ve tasnifine bu kadar ehemmiyet verilen evrakın, nihayet Harbiye Nezareti meydanında bir kibrit alevine kurban edilivermesi çok kişiyi sevindirdiği gibi,

jurnaller ortadan kaldırılmamış olsaydı, bugün bunların büyük kısmının kaderi, arşivin tozlu raflarında yerlerini almak olacaktı. Zira eldeki mevcut jurnaller dahi doğru dürüst değerlendirilmeye tâbi tutulmamıştır. İstihbarî veri bakımından jurnallerin ancak belirli bir kısmı değerlidir. Çünkü aralarında çok kritik konuları olanlar bulunmakla birlikte, raporların büyük kısmı işlenmemiş bilgi yığınlarından ibarettir ve eğer jurnalde yer verilen konunun özü ve ardı bilinmiyorsa pek bir anlam ifade etmezler. Bununla birlikte jurnaller sadece istihbarat ya da ihbar raporları değildir. Konularına göre tasnif edilip bir bütün olarak incelendiğinde jurnallerin büyük kısmının gerçekleşmiş olayları konu edindiği gözlemlenmektedir.⁵ Bu yönüyle jurnallerin, istihbarat raporlarının temel nosyonu olan henüz gerçekleşmemiş olayların önceden haber alınıp bildirilmesinden ziyade, gerçekleşmiş olaylar üzerine hazırlanan ve karar alma makamını tedbir amaçlı uyaran raporlar olarak düşünülmesi daha doğru olur. Bu tür jurnaller “vakıa⁶ jurnalleri” olarak isimlendirilebilir.

Jurnaller konusunda elimizde iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yıldız Sarayı’ndan alınan jurnalleri tetkik etmekle görevli Evrak Tetkik Komisyonu’nda “Merkez Kumandanı Muavini” sıfatıyla yer alan Asaf Tuğay’a ait “İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler”⁷ adlı eserdir. Çok sayıda jurnal örneğine yer veren Asaf Tuğay’ın 1935 tarihli bu eseri, jurnaller konusunda bir fikir verebilir. Fakat Tuğay’ın eserinde bazı jurnallerin tarihlerinin belirtilmemesi, raporların orijinallerine yer verilmemesi ve daha çok istihbarat raporu mahiyetinde olan şifreli telgraf yazışmalarının jurnaller kategorisinde değerlendirilmesi, eserin akademik anlamda kullanımını sınırlamaktadır. Bununla birlikte Tuğay’ın eserinde yer alan ve Diran Kelekyan⁸, Başkâtip Tahsin Paşa⁹ (Bahriye Mektupçusu iken), Sadrazam Ferid Paşa¹⁰ (Konya Valisi iken), Damat Mahmud Paşa¹¹, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi¹², Abdülhak Hamit¹³ (Londra Sefareti Müsteşarı iken), Abdullah Cevdet¹⁴

çok kişiyi de hayrete düşürmüş, öfkelenmiştir.”; bkz. Asaf Tuğay, *İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1935, s. 17.

⁵ Kabaca bir hesapla mevcut jurnallerin %90’ına yakınının bu türden jurnaller olduğu söylenebilir.

⁶ Gerçekleşmiş, meydana gelmiş olay anlamında.

⁷ Asaf Tuğay, *İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1935.

⁸ “Paris’te Rıza’nın neşr ettiği Meşveret nâm varaka-i fesâdın Fransızcasını yazması için Agakyan’ı telgrafla çağırdığı, yakında her ikisinin Lahey’e gidip nutuklar söyleyeceklerini, konferanslar vereceklerini arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 26.

⁹ “Hasan, Ahmed, Mehmed Paşaların Şükrü Paşa’nın odasında ictimâ ettikleri, fakat esbâbi anlaşılmadığını arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁰ “Gayet mevsûk bir menba’dan teraşşuh eden ma’lûmâta nazaran Avrupa’ya savuşmuş olan Mahmud Paşa ile İsmail Kemal Bey ve sâir hazelenin cümlesi hiçbir yerde fesadlarını yürütmeye muvaffak olamayacaklarını anlamış ve ne yapacaklarını ve ne ile idâre olacaklarını bilemeyerek şaşırılmış olup hatta çend gün akdem Ebuzziya Tevfik Bey’in Konya Reji Nazırını görüp İngiltere’nin Çin ve Transıval meseleleri ile meşgûl olduğu sırada kimseye muâvenet etmek ihtimâli olmadığını tezâhür eylediğini hikâye eylemiştir (...) Bununla beraber İstanbul’da buhrândan istifâde ile izhâr-ı husûmete sai bazı adamlar mevcûd olduğundan eşhâs-ı reziley-i merkûmenin tâkîbâtı harakât ve ma’neviyât-ı fârizeye-i zimmet-i sadâkâtdandır. Konya Vilayeti’nde mefâsid-i ecnebiyeye kulak asacak kimse olmadığı ve bir müddettir Çelebi Efendi dahi hânesine çekilerek bir nev’ ihtirâz âsârı gösterdiği hâlde yine hakkında tarassuddan geri durulduğu yoktur (...) arzı ile te’min-i lâzımevi sadâkât ederim. Herhalde emru fermân hazret-i menlekü’l-emrindir. Konya Valisi kullanı Mehmed Ferid- 19 Haziran 1316”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹¹ “Mektep muallimliklerine genç zâbitlerin tayin edildiklerini, tevzi-i mükâfatlar dolayısıyla ictimâlar vukû’ bulduğunu arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 29.

¹² “(...) ‘Reşad ve Kemal Efendiler, her ikisi müştereken benim teşebbüs edeceğim harekâtı tasvip edeceklerine dair müştereken bana bir senet verirlirse derhal İngiltere’ye kaçır ve bu mülkü zât-ı şâhânenin zulmünden tahlis için her ne yapılmak lâzım gelirse yaparım’ diye Mecid Efendi’nin söylediği her sûrette ispat olunur (...) Mecid

(Viyana Sefareti Tabibi iken) ve Selanik Mebusu Emanuel Karasso¹⁵ gibi Abdülhamid döneminin önemli isimlerine ait -her ne kadar orijinallerine yer verilmese de- jurnaller bulunduğunu görmek, şaşırtıcıdır. Asaf Tuğay'ın eserinin dışında diğer bir kaynak, dava vekilliği (avukatlık) ve kadılık gibi görevlerde bulunmuş bir hukukçuya, 1891-1893 yıllarında Yıldız Sarayı'na bağlı jurnal tahkik görevlisi olarak çalışmış olan Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi'ye¹⁶ aittir. Çalışmamızın ana dayanağı olan bu kaynak, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde Mehmet Zeki Pakalın kitapları arasında 18 numarada bulunan jurnal raporları dosyasından oluşmaktadır ve 1891-1893 yılları arasında Saray'a gönderilen jurnallerin tahkik raporlarını içermektedir. Yakın tarihte hazırlanan ve bu dosyanın hem orijinallerini, hem de transkripsiyonlarını içeren "II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları (1891-1893)"¹⁷ adlı eser, jurnaller konusunda temel kaynaklardan biri olarak sayılabilir. Bu eser 1891-1893 yılları arasında, yani Abdülhamid

Efendi'nin zât-ı şâhâne hakkında 'bu mülkü tahrip ediyor, devlet mahvoluyor. Hânedân-ı Osmânî ise bu hâle karşı sükût ediyor. Ah ben büyüklerimden muavenet görsem devleti zât-ı şâhânenin zulmünden tahlis için canımı feda ederim (...)' diye söylediği her sûrette ispat olunur (...) Yazdığım şeylerin cümlesini hin-i iktizâda Mecid Efendi'nin muvacehesinde ispata muktedir olduğumu beyan ederim, 9 Mart 1316 Yusuf İzzeddin."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 34.

¹³ "Devlet-i Aliyye'nin Manchester Şehbenderi'nin bu kerre infisâli vukû' bulmuş ve şehri-i mezkûrdaki Ermeni komitelerinin hâl ve hareketlerine nezâret edilmesi lüzumu derkâr bulunmuş olmasına mebnî (...) mikdâr-ı mezkûrda maaş ile Manchester Şehbenderliği'nin ilâve-i me'mûriyet-i çâkeri buyrulması istirhamında bulunduğumun hak-pây-i şevket ihtivây-ı hazret-i şehriyârîye arzı hususuna (...) her hâlde emr-ü fermân..."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁴ "Ahvâl-i vücûdiyem ilcâsıyla ve afv-ı ihlâs âşinây-ı devletlerine istinâden muvakkaten Fransa'da bulunduğum mâ'lûm-ı devletleridir. Dünkü gün Selanik'te dehşet-endâz olan hâdisenin vukû' bulacağını takriben bundan bir buçuk ay evvel hasbe'l-ihlâs huzûr-ı devletlerine arzettiğim muhârrerât-ı kem-terânemde tehmîd ve ihbâr eylemiştim. Aynı ihlâs-ı ubûdiyyetin ve makâm-ı celîl-i hilâfete olan merbûdiyyetimin ilcâsıyla Selanik'te vâki' olan hâilenin aynen Dersaadet'te de vâki olacağını ve şahs-ı hazret-i padişâhın tehlikeye düşürüleceğini kemâl-i safvet ve teessüfle arz ederim. Ol bâda emr- fermân hazret-i menlekü'l-emrindir. Kulları Dr. Abdullah Cevdet, 2 Mayıs 1903."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 189. Abdullah Cevdet'e ait arzların asıllarını tetkik eden Asaf Tuğay, Abdullah Cevdet'le ilgili şu yorumu yapmaktan kendini alamaz: "(...) Dinsizliği ile maruf olan bu zatın, padişaha yazdığı istirhamnamede kullandığı tabirlerdeki riyakârlığa, hilafetten bahsetmesine ne demeli? Bunlar Avrupa'ya ne diye kaçmışlar, sonra bu derece riyakârlığa neden lüzum görmüşler? Elleri doktorluk gibi bir sanatları olduğu halde, hastabakıcılığı gibi bir işe dahi katlanamayarak dilenmişler, durmuşlar. Sonra vatanperver, hamiyetperver, fedakâr kahraman olarak ortaya çıkmışlar. Ne madrabazlıktır bu (...); bkz. Tuğay, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁵ "Sergiye gitmek bahanesiyle bu hafta Tabîp Rifat, Mehmed ve Aziz Efendilerin azîmet ettiklerini, maksad temâşâ olmayıp Avrupa'daki erbâb-ı fesâda iltihâk olduğunu..."; "Avrupa'da neşr olunan ve ahâlinin fikrini ifsâd edecek makâlâtı hâvî gazeteler Selanik'te umumî kahvehânelerde serbestçe kıraat edilmekte bulunduğu hâlde Polis Dairesince katıyen men'ine teşebbüs edilmemekte olduğu reyel-ayn müşâhede olunmaktadır. Ezcümle dünkü gün Paris'te neşr olunan Maten Gazetesi'nde Fransevü'l-ibâre Sultan Mecid hafîdleri tarafından ahâlî-i Osmâniyye'ye bir davet serlevhâsı altında ahâlîyi ihtilâle davet ve kaal alınamayacak hilâf-ı ubûdiyyet birçok hezeyânı hâvî bir makale Selanik'in Orfeon kıraathânesinde hayli eşhâs tarafından kıraat edilmekte olduğu görülmüştür. Ahvâl-i mezkûrenin devamı mahzurdan sâlim olmadığı mülâhazasıyla hasbe'l-sadâka arz-ı keyfiyete ictisâr kılındı..."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 39-40. Emanuel Karasso'nun jurnalleriyle ilgili ayrıca bkz. Necmettin Alkan, "Emanuel Karaso ve II. Abdülhamid", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 1, 2008, s. 179-195.

¹⁶ Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi Anadolu Kazaskerlerinden Ahmed Reşid Efendi'nin oğludur. 1845 yılında İstanbul'da doğan Neşet Efendi dava vekilliği (avukatlık) ve çeşitli mahkemelerde kadılık görevlerinde bulunmuş, 1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na bağlı istihbarat elemanı olarak çalışmıştır. Jurnal tahkik raporlarında unvanı "Musâhib-i Şehriyârîden Lütîfî Ağâ'nın mensûbîni" olarak geçer. Ayrıca ilk Türk avukat olarak bilinir.

¹⁷ Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi, *Jurnallerin Tahkik Raporları*, Raşit Gündoğdu-Kemal Erkan-Ahmet Temiz (Yay. Haz.), Çamlıca Basın-Yayın, İstanbul, 2008.

döneminin çok küçük bir bölümünü kapsamaktadır. Fakat eserde raporların orijinallerine yer verilmesi, jurnallere ilk elden ulaşmaya, jurnalleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye ve küçük bir bölümüne bakarak, resmin tamamını görmeye imkân tanımaktadır.

Kaynakların sınırlılığı bir yana, devrin jurnal sistemini dış dünyaya kapatan ve bu sistemi karmaşıklaştıran başlıca konu, jurnallerin Yıldız Sarayı'na nasıl ulaştırıldıkları ve hangi aşamalardan geçtikten sonra padişaha sunulduğu sorusudur. Bu konuda resmî evraklar ya da jurnallerde herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte, incelediğimiz jurnal tahkik raporlarında yer verilen istihbarat kaynakları¹⁸, istihbaratın toplanma¹⁹ ve Saray'a

¹⁸ Örneğin bkz. "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekîli Pandikyan Efendi'ye tevdi' etmiş idim (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891); "Mensûbîn-i ubeydânemden Celal Efendi kulları tarafından savb-ı kem-terâneme irsâl kılınan bir kıt'a tezkire ile diğer bir kıt'a Sabah Gazetesi nüshasının mütâlaasından karîn-i ilm-i âlî-i hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulacağı vechile mezkûr gazete tarafından isti'mâl edilen terkîbin nezd-i diyânet-vefd-i hazret-i zillullâhîlerinde kat'iyen kabûl ve tecvîz buyrulmayacağı bedîhî ve âşikâr idiğinden mücerred manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i zillullâhîleri buyrulmak üzere (...) aynen arz ve takdîmine hasbe'l-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sabah Gazetesi'nin zât-ı akdes-i hilâfet-penâhî hakkında olan i'lânâtının bazı terkibâtına hocalar tarafından itirâz edildiğine dâir arz kaydı", 437 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1308 (16 Ağustos 1892); "Asâkir-i şâhâneleri alay müftülerinden biri Fatih Câmi-i Şerîfi'nde ikinci namazından sonra îfâ-yı vaaz zımnında mihrâb önünde rahle başına geçerek ifsâd-ı efkâr-ı ahâlîye müteallik birtakım tefevvühâtta bulunmayı i'tiyâd etmiş (...) ve mensûbîn-i ubeydânemden Celaleddin Bey kulları tarafından dahi i'tâ kılınan bir kıt'a jurnal meâlî bunu müeyyid bulunmuş olduğundan berây-ı ma'lûmât keyfiyetin arzına ve manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere mezkûr jurnalın aynen ve leffen takdîmine hasbe'l-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fatih Câmi-i Şerîfi'nde vaaz eden Alay Müftüsü Mehmed Efendi'nin sadet hâricinde ve esnâ-yı vaazda idâre-i kelâm etmekte olduğuna dâir arz kaydı", 360 nr. j.t.r. 24 Mart 1308 (5 Nisan 1892).

¹⁹ Örneğin bkz. "Şeref-sâdır olup Lütfi Ağa kulları vâsıtasıyla tebliğ buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zillullâhîleri hükm-i münîfine imtisâlen dünkü Salı günü mensûbîn-i ubeydânemin kâffesini Köprübaşı'ndan Topkapı Saray-ı hümayûnları kapısına kadar mevâki-i münâsibeye ikâme eyledim. Hamden sümme-hamden güzergâh-ı füyûzât-iktinâh-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinin her iki cânibini lebâ-leb ihâta etmiş olan ahâlî ve teb'a-i sâdıkâ kulları arasında şân-ı ubûdiyyet ve hüsn-i musâdakata nakîsa getirir zerre kadar bir tavr ve hareket vukû'a gelmemiş ve lisân-ı havass u avâm duâ-yı efvân-ı ömr ü ikbâl ve tevâfür-i âfiyet ü iclâl-i gîfî-sitânîleriyle tezyîn olunduktan başka her ferd-i âferîde müşâhede-i likâ-yı kudsiyyet-ihtivâ-yı mülûkânelerinden mütehasıl-ı şevk-i câvîd ve ma'nevî te'sîrâtıyla civârında îstâde-i mevki'-i ta'zîm bulunan birçok ecnebî seyyâhlar umûm Osmanlıların hükümdâr-ı zîşân ve metbû'-ı müfahham-ı ma'alî-unvânları hakkında ibrâz eyledikleri âsâr-ı hürmet ve ubûdiyyeti nazar-ı ibretle gördükleri müşâhede kılınmış olduğundan berây-ı ma'lûmât hasbe'l-ubûdiyye arz-ı keyfiyete cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Hırka-i Şerîf ziyâreti için İstanbul'a teşrîf-i hümayûn olacağından İstanbul cihetinin nazar-ı teftîşte bulundurulması için sâdır olan irâde-i hümayûn üzerine vukû' bulan arz kaydı", 365 nr. j.t.r. 1 Nisan 1308 (13 Nisan 1892); "Maiyyet-i ubeydâneme iki kimse alarak Fâtih Câmi-i Şerîfi ve civârında meskûn talebe-i ulûmun mikdâr-ı sahîhinin tahkîk ve geçen seneye nisbeten bu sene ne mikdâr fazla olduğunun tedkîkiyle jurnalının bu akşam hâk-pây-ı merâhim ihtivâ-yı hazret-i hilâfet penâhîlerine arz olunması hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i zillullâhîlerini dün gece Lütfi Ağa kulları tebliğ etmesiyle hükm-i celîl-i irâde-i seniyye-i hilâfet-penâhîlerine imtisâlen gece saat üç raddelerinde hâne-i ubeydânem civârında hânesi olan ve her sûretle asdâk-ı bendegân-ı hazret-i hilâfet-penâhîlerinden olduğuna emniyetim bulunan Mekteb-i Nüvvâb İnşâ Muallimi Ali Vasfi ve merhûm Hoca Nasuh Efendi'nin küçük mahdûmu Mustafa Asım Efendileri celb ve tefhîm-i keyfiyet eyledim. Mûmâ-ileyhimâ kullarının bugün saat on raddelerine kadar icrâ eyledikleri tedkîkât hulâsası olarak tanzîm eyledikleri bir kıt'a tahkîkât varakası manzûr-ı dakâyık-ı neşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere leffen arz ve takdîm kılındı."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Talebenin ale't-tahmîn tahkîk-i mikdârına dâir arz kaydı", 460 nr. j.t.r. 5 Eylül 1308 (17 Eylül 1892).

ulaştırılma biçimleri²⁰ hakkındaki veriler, özellikle Başkâtip Tahsin Paşa'nın hatıratında konuyla ilgili verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Bu nedenle devrin güvenilir kaynaklarından Tahsin Paşa'nın verdiği bilgiler, jurnallerin Saray'a ulaştırılma süreci konusunda dikkate alınabilir. Paşa'ya göre bu dönemde Saray'a gönderilen evraklarla ilgili resmî muamele şu şekilde işler: Başta Bâb-ı Âlî olmak üzere devlet dairelerinden gelen arıza, tezkire, vukuat raporu gibi resmî evraklar ağızları mühürlü torbalarla Yıldız Sarayı'nın Başkitâbet makamına ulaşır. Mülki işler Sadrazam, ilmiyeye ait evrak Şeyhülislam, denizcilik işleri Bahriye Nazırı, askerî işler Serasker, genel asayişle ilgili olanlar Zaptiye Nazırı ve malî işler de Hazine-i Hassa Nazırı tarafından Yıldız Sarayı'na iletilir. Bu, resmî evraklar için izlenen prosedürdür. Jurnaller ise, diğer resmî evraklardan farklı olarak, Başkitâbet Dairesi'nde toplanmayıp Mabeyncilere direkt ulaştırılır. Mabeyncilere ulaşan jurnaller, jurnali hazırlayan kişinin "önemine" göre ya bizzat padişah tarafından, ya da onun görevlendirdiği bendegân tarafından açılır (Tahsin Paşa 1999: 8-9, 111). Bu bendegân arasında, Mabeyncilerden Başmabeynci Hacı Ali Paşa, Seribriklar Kamil Ağa, Seccadecibaşı İzzet Efendi, Tüfenkçi Halil Bey ile Musahiplerden Cafer ve Lütfi Ağalar gibi isimler bulunduğunu biliyoruz (Karakışla 2003: 27). Örneğin, tahkik raporlarından anlaşıldığına göre, jurnalleri tahkik etmekle görevli Kırımî-zâde Neşet Efendi bu isimlerden Lütfi Ağa'ya bağlıdır ve tahkik ettiği raporları Lütfi Ağa aracılığıyla padişaha ulaştırır. Saray'a verilen jurnallerin çoğu resmî olarak "arz kaydı" adıyla takdim edilir. Hükümdarın gerekli görmesi halinde, değerlendirmeye alınan jurnal hakkında, jurnalde yer verilen istihbaratın gereğine göre irade-i seniyye çıkararak, jurnalın işlemi tamamlanmış olur. Bu irade-i seniyye de, örneğin, eşkıyalık olaylarıyla ilgili verilen bir jurnal üzerine "eşkıyaların takibini"²¹ ya da İstanbul'un herhangi bir semtinde gizli ev toplantısı yapıldığıyla ilgili bir jurnal verilmesi üzerine "konunun tahkikini"²² emreden bir irade-i seniyye olabilir.

²⁰ Örneğin bkz. "Rum Patriği intihâbına müteallik esbak Mâliye müfettişlerinden Savaromi Efendi kulları cânibinden bi't-tahrîr taraf-ı ubeydâneme irsâl kılınan bir kıt'a tezkire mündericâtı mühim ve şâyân-ı nazar-ı dikkat bulunmakla manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere tezkire-i ma'rûzanın leffen ve aynen atebe-i felek-mertebe-i hazret-i zillullâhîlerine arz ve takdîmine cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Rum Patriği intihâbına müteallik esbak Mâliye müfettişlerinden Savaromi Efendi'nin gönderdiği tezkiresinin Lütfi Ağa'ya verilen arz kaydı", 287 nr. j.t.r. 17 Teşrînievvel 1307 (29 Ekim 1891); "Liman İdâresi Başkâtibi Abdüllatif ve Reis Muâvini Binbaşı Tahsin Efendiler kullarından bu sabah almış olduğum bir kıt'a varaka-i ihbâriyye manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i zillullâhîleri buyrulmak üzere atebe-i felek-mertebe-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine aynen arz ve takdîmine hasbe'ı-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Liman Dâiresi Başkâtibi Abdüllatif ve Reis Muâvini Tahsin Kapudan taraflarından gönderilen tezkirenin Lütfi Ağa'ya verilen arz kaydı", 439 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1308 (16 Ağustos 1892).

²¹ Mesela bkz. "(...) Edirne Vilâyeti'nde bulunan eşkıyanın ta'kibi me'mûriyetine ta'yîn ve i'zâmı için üç defa irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleri şeref-sudûr ve sünûh buyrulmuş ise de (...)" ; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Jandarma Miralaylığına memur olan Tevfik Bey tarafından verilen ihbânâmenin arzına dair", 276 nr. j.t.r. 30 Eylül 1307 (12 Ekim 1891)

²² Mesela bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Beykoz'da ehemmiyetli bir ictimâ' vukû'una dâir tahkik-i keyfiyyet olunmasına mütedâir sâdır olan irâde-i seniyyeye cevâben arz kaydı", 563 nr. j.t.r. 5 Temmuz 1309 (17 Temmuz 1893).

JURNALLERİN KONULARI VE JURNAL SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Mabeyn'e verilen jurnallerin birbirinden farklı konuları bulunmaktadır. Padişahın Hırka-i Şerif ziyareti öncesinde alınan tedbirler²³, Boğaz'da bekleyen İngiliz gemilerinin gözetiminde tutulması²⁴, Terkos Su Kumpanyası'nda çalışan yabancı mühendislerin İstanbul suyollarını bozmaya çalıştıkları²⁵, Beykoz'da belirli bir yerde define bulunduğu²⁶, Bakırköy ve Adalar'daki Müslüman kadınların İslâmî adaba uymayan hal ve hareketleri²⁷, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul ziyareti sırasında halk arasında cereyan eden olaylar²⁸ ya da Mekke'de çıkan kolera salgını²⁹ gibi konuları bulunan jurnaller, bu çeşitliliğin sadece küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Tıpkı diğer iktidar aygıtları olan sansür uygulamaları, sürgün politikaları ve kontrol mekanizmalarında olduğu gibi, jurnal sisteminin temelinde de güvenlik kaygısı yatmaktadır. Burada anlaşılması gereken genel olarak devletin güvenliği, özelde de saltanatın -ve dolayısıyla padişahın- güvenliğidir. Nitekim raporların büyük çoğunluğu padişah, saltanat ya da devletin güvenliğine gönderme yaparken, doğrudan doğruya toplumun ya da bireylerin güvenliğini ilgilendiren raporların sayısı oldukça azdır. Toplumun güvenliğini ilgilendiren az sayıdaki raporda da güvenlik algısı bir şekilde devletin ya da saltanatın güvenliğiyle ilişkilendirilir.³⁰ Osmanlı elitlerinin, "hikmet-i hükümet" kavramını büyük ölçüde devletin bekası olarak algılamaları, Osmanlı siyasal düşüncesinin temelini oluşturan "daire-i adalet" anlayışının ise devletin güvenliğinin tesis edilmesiyle işleyeceğinin farkında olmaları, başta jurnal sistemi olmak üzere tüm gözetleme mekanizmalarına meşruluk kazandırmaktadır. Jurnal sistemi de dâhil söz konusu mekanizmalar, bir yandan milliyetçi hareketlerin yayıldığı, bir yandan da toprak kaybı tehdidinin fazlasıyla hissedildiği bir dönemde yönetimin vazgeçemeyeceği temel güvenlik aygıtlarından biri haline gelmiştir.

II. Abdülhamid döneminde jurnal ve ihbar sisteminin dayandığı meşru zemin, devletin güvenliği ve bekasının korunmasıyla ilgiliydi. Devletin güvenliği ve bekasının, hükümdar ve

²³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Hırka-i Şerif ziyareti için İstanbul'a teşrif-i hümâyûn olacağından İstanbul cihetinin nazar-ı teftişte bulundurulması için sâdır olan irâde-i hümâyûn üzerine vukû' bulan arz kaydı", 365 nr. j.t.r. 1 Nisan 1308 (13 Nisan 1892).

²⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Üsküdar'da İhsaniye ve Salacak iskeleleri açıklarında İngiliz vapurlarının müddet-i ârâmlarında tarassut altında bulundurulması hakkında arz kaydı", 458 nr. j.t.r. 4 Eylül 1308 (16 Eylül 1892).

²⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Su Nezâreti Kâtibi Rifat Efendi'nin varaka-i ihbâriyyesi[nin] leffen arz olduğuna dâir kayıt", 410 nr. j.t.r. 29 Haziran 1308 (11 Temmuz 1892); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Su Kumpanyasının yolları harâb etmek fikrinde olduğu ve me'mûrîn-i mevcûdeyi dahi bu fikr-i mezmûma meylettirdiği hakkında arz kaydı", 540 nr. j.t.r. 15 Nisan 1309 (27 Nisan 1893).

²⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Beykoz'da mahall-i muayyende define olduğu hakkında ihbârmâme arzı", 575 nr. j.t.r. 22 Temmuz 1309 (3 Ağustos 1893).

²⁷ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Bakır Karyesi ile Adalar'da tâife-i nisvân-ı İslâmiyye'nin âdâb-ı İslâmiyye hâricinde vukû' bulan ahvâl ve harekâtına dâir arz kaydı", 394 nr. j.t.r. 2 Haziran 1308 (14 Haziran 1892).

²⁸ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Hidiv-i Mısır Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul'a azîmetinde beyne'l-halk cereyân-ı havâdise dâir arz kaydı", 558 nr. j.t.r. 30 Haziran 1309 (12 Temmuz 1893).

²⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Yemen'de çıkan kolera hastalığının hacca giden Yemenli hacılardan Mekke-i Mükerrreme'ye sirâyet ettiğine ve bu hastalığı Mekke Valisi'nin saklayıp haber vermediğine dâir arz kaydı", 553 nr. j.t.r. 29 Mayıs 1309 (10 Haziran 1893).

³⁰ Örneğin İstanbul medreselerine Anadolu ve Rumeli'den gelen talebelerin, medreselerdeki doluluk sebebiyle kalacak yer bulamadıkları kaydedilen bir jurnal raporunda, talebelerin bu durumu, Bâb-ı Fetva'nın üzerine düşeni yapmamasıyla ilişkilendirilerek, "sadakate münâfi (saltanata bağlılığa zıt)" bir hareket olarak algılanmıştır; bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Talebenin odaları ellerinden alınarak gayr-ı müstahik olanlara itâ edilmesi usûl ittihâz kılndığı hakkında arz kaydı", 578 nr. j.t.r. 13 Ağustos 1309 (25 Ağustos 1893).

salтанata mutlak bağıllıkla³¹ ilişkilendirildiği ve her iki olgunun birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görüldüğü bu dönemde, padişahın -1890 tarihli bir eserde³² belirtildiği gibi-tüm tebaanın “müşfik, merhametli, âlicenap bir pederi” olarak gösterilmek istenmesi, söz konusu tamamlayıcı unsurların sembolik pratikleri olarak algılanabilir. Bu noktada, jurnal sistemi ve gözetleme mekanizmaları, aslında dönemin kendine has güvenlik politikalarının bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu sistemin, imparatorlukta güvenliğe tehdit oluşturduğu düşünülen her şeyi ve herkesi kapsayacak kadar geniş bir yelpazesinin olması, Weber’in modern devleti tanımlarken kullandığı “düzenin ihlaline karşı meşru şiddet tekeli” öngörüsünü akla getirmektedir.³³ Weber burada, şüphesiz, meşruluğun sosyolojik boyutuna vurgu yapmak istemiştir. İlkay Yılmaz’ın da (2014: 83) belirttiği gibi, burada Weber’in tartışmadığı nokta, devlet tahakkümünü mümkün kılan koşullar ve bunların tahakküm pratikleriyle ilişkileridir. Bununla birlikte tahakküm ve gözetleme mekanizmalarının, esas olarak yöneticilerin tasarladıkları toplumsal mekanizmalar ve stratejiler oldukları düşünülürse, bunların topluma pek de olumlu yansıdığı söylenemez. II. Abdülhamid’in jurnal sistemi de, toplumun tamamı için değilse bile, en azından devlet görevlileri ya da devletle ilişkisi olanlar üzerinde bir baskı oluşturduğu için çoğu kez memnuniyetle karşılanmamıştır. Nitekim bu memnuniyetsizlik, II. Meşrutiyet döneminde dışa vuracaktır.

II. Abdülhamid dönemi boyunca izlenen gözetleme (observation) ve zapt etme (policing) politikaları, sansür uygulamaları, sıkı pasaport rejimi, özellikle İstanbul’a giriş çıkışların kontrolü ve şüpheli şahısların izlenmesi gibi güvenlik önlemleri, Avrupa’da bilhassa anarşist eylemlerin neden olduğu korkunun Osmanlı İmparatorluğu’na olan etkilerinin bir sonucu olarak da görülebilir (Yılmaz 2014: 83). Gerçekten de II. Abdülhamid dönemi, modern anlamda “iç düşman” kategorisinin inşa edildiği ve jurnal sistemi gibi gözetleme mekanizmalarının bu temel üzerine şekillendiği bir dönem olmuştur. Journallerde kullanılan üsluba bakarak, Abdülhamid devrinde devletin tehlike ve tehdit algısının üst kademelerdeki yöneticilerden, alt kademedeki memurlara kadar toplumun çok geniş bir bölümünü kapsadığı söylenebilir. Her ne kadar oldukça etkin kontrol mekanizmaları kullanılsa da, bu tehdit algısı hiçbir zaman azalmamıştır. Dönem dönem konuları değişse de, devleti, hilafeti, saltanatı ya da padişahı tehdit eden unsurların varlığıyla ilgili raporların sürekliliği bu durumu yansıtmaktadır. Tehdit unsurlarının çeşitliliği bir yana, dikkati çeken bir başka nokta, tehlike söyleminin ifade edilmiş tarzlarıdır. Journaller ve jurnal tahkik raporlarında bilhassa “fesad”, “cemiyet-i fesadiye”, “hafî maksat”, “suiistimal” ve “ahval-i muzırır” gibi tehlike çağrışımlı ifadelerin sıklıkla kullanılması, bu sistemin esas olarak tehlike/tehdit algısı ve bunlardan korunma arzusu üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Tabii bu değerlendirmeleri yaparken, jurnal sisteminin kurulduğu tarihsel ve mekânsal ortamı unutmamak gerekir. Devrin kendine has özelliklerini (hilafete mutlak bağıllık,

³¹ Bu bağıllığın çeşitli boyutlarını arz kayıtlarında görmek mümkündür. Örneğin Yunan Hudut Kumandanlığı Vekili Muhlis Paşa’nın 19 Temmuz 1908 tarihli bir telgrafı, bu “bağıllığın” son noktası olsa gerek: “Kafkasya’dan kimsesiz ve yalın ayak gelerek, sâye-i hilâfet-penâhî-i âzamîde bu rütbeye i’tilâ ve bu me’ûriyete tâyin buyrulmakla beraber selâmet-i encâm hazret-i hilâfet-penâhîleriyle de taltif ve tesir buyrulmaklığım üzerine şevketli, merhametli velî ni’met-i minnetimiz efendimiz hazretlerinin uğur-ı meyâmen mevîr cenâb-ı akdes-i âzamîde son damla kanımın isâlesini ağlayarak Hazret-i Hak’tan temenni eylediğim ma’rûzdur, fermân... (Hudûd-ı Yunaniye Kumandanlığı Vekîli Ferik Muhlis Paşa, Şifre 3144, 6 Temmuz 1324)”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 28.

³² Bkz. İbrahim Hakî Paşa, *Küçük Osmanlı Tarihi*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1308 (1890), s. 79.

³³ Bkz. Max Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Medeni Beyaztaş (Çev.), Yarı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 57-60.

padişaha hizmet, devletin içinde bulunduğu durum gibi) göz önünde tutmak, bu sisteme katılan aktörleri anlamayı ve sistemin ortaya çıkardığı güvenlik politikalarının hangi düşünce yapısıyla oluşturulduğunu idrak etmemizi kolaylaştıracaktır.

Raporların genellikle sonunda yer alan “hazret-i veliyy-i nimet”, “hasbe'l-ubûdiyye”, “cenâb-ı hilafet-penâhî” ve “mukaddes hazret-i zillullâhî” gibi sadakat ve mutlak bağlılığı ön plana çıkararak dinî motifli ifadeler, en ufak ayrıntılara varıncaya değin her türlü gelişmeden padişahın haberdar edilmesi üzerine kurulu bu sisteme siyasî bir meşruiyet kazandırma çabasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim raporlarda kutsal kişiliğine sıklıkla vurgu yapılan padişah/halifeye ve onun sahibi olduğu mülke herhangi bir yerden gelecek herhangi bir zararı önleme gayreti, jurnal ve jurnal tahkik raporlarının önemli bir kısmında açıkça görülebilmektedir. Rotschild Bankası mensuplarının Suriye ve Lübnan'da arazi satın almaya muvaffak olurlarsa, “işin başka bir renk alacağı”nın padişaha arz edilmesi³⁴, Rum Patrikliği “bir takım fesedenin” elinden kurtarılmazsa, İstanbul'da birçok karışıklığın baş göstereceğinin belirtilmesi³⁵ ya da dönemin meşhur simalarından Ebuzziya Tefik Bey'in İngiliz Sezar Rafael adlı bir şahıs ile görüşerek, İngiltere Sefareti'ne bazı haberler gönderdiğinin bildirilmesi³⁶ gibi örneklerde hep bu koruma arzusu ön plandadır. Gerçekten de, aşağıda görüleceği gibi yalnızca devlet işlerini ilgilendiren konuların değil, hemen her biri birbirinden farklı meseleleri içeren raporların “malumat olarak” hükümdara sunulması, dönemin istihbarat ağını genişleten ayırt edici özelliklerden biridir.

KIRIMÎ-ZÂDE'NİN TAHKİK ETTİĞİ JURNAL RAPORLARININ İÇERİKLERİ

Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnallerin en öne çıkan yönü, günün “siyasî gündemi”ne yoğunlaşmalarıdır. Bu siyasî gündem, örneğin Ermenilerin faaliyetleri³⁷, yabancı devletlerin girişimleri³⁸, eşkıyalık olayları³⁹ ya da gizli ev toplantıları⁴⁰ olabilir. Mesela 1890-91 dönemindeki istihbarat raporlarının büyük çoğunluğu Ermenilerin faaliyetlerini konu edinmektedir. Bilindiği gibi, 27 Temmuz 1890 günü İstanbul Kumkapı'da Hınçak Partisi üyelerinin Ermeni halkı kışkırtması sonucu başlayan olaylar İstanbul'da yüzyıllardır barış içinde yaşayan Türk ve Ermeni topluluğu karşı karşıya getirdi (Akgül ve Güler 2003: 132;

³⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Suriye ve Beyrut vilayetlerinde Rusya'dan matrûd Yahudilerin arâzî mübâyaa ve iskânları hakkında Şam Bidâyet Reisi'nin mektubunun arz kaydı ve mezkûr mektubun sûreti”, 432 nr. j.t.r. fi Gurre-i Muharrem 1310 (Temmuz 1892).

³⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Rum Patriği intihâbında Ereğli Metropolitinin tezvîrâtına binâen düvel-i ecnebiyye efrâdının dahi intihâbâta teşrîk edilmesinin sâ'î olduğuna dâir arz kaydı”, 288 nr. j.t.r. 25 Teşrînievvel 1307 (6 Kasım 1891).

³⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Ebuzziya Tefik Bey hakkında olan tahkîkât ile sâirenin ahvâlini mübeyyin arz kaydı”, 455 nr. j.t.r. 26 Ağustos 1308 (7 Eylül 1892).

³⁷ Örneğin bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

³⁸ Örneğin bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Üsküdar'da İhsaniye ve Salacak iskeleleri açıklarında İngiliz vapurlarının müddet-i ârâmlarında tarassud altında bulundurulması hakkında arz kaydı”, 458 nr. j.t.r. 4 Eylül 1308 (16 Eylül 1892); Kırımî-zâde... , a.g.e. , “İrânlıların icrâ-yı âyîn-i mâtemde bir arbede izhâr eyleyecekleri istihbârına dâir arz kaydı”, 428 nr. j.t.r. 22 Temmuz 1308 (3 Ağustos 1892).

³⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Edirne Vilâyeti ve mülhakâtında vukû' bulan şekâvet tekessür eylediğinden bunun indifâ'ı hakkında bir tedbîr-i ma'kûlenin arz ve ifâdesini mübeyyindir”, 238 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1307 (16 Ağustos 1891).

⁴⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “İkinci Hukûk Reisi Kadri Molla'nun yalısında ictimâ' vukû'una dâir arz kaydı”, 560 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1309 (15 Temmuz 1893).

Halaçoğlu 2012: 34). Ermenilerin kendi aralarında ve polisle çatışması sonucu on iki kişinin öldüğü (Şaşmaz 2004: 107) Kumkapı olayları⁴¹ sonrasında, Osmanlı istihbarat raporlarından anlaşıldığına göre, -özellikle jurnallerde geçtiği şekliyle “ayak takımı”ndan⁴² olan- Ermeniler sıkı bir takibat altına alındılar.⁴³ 13 Temmuz 1891 tarihinde II. Abdülhamid’in yakın adamlarından Mabeynci Lütfi Ağa’ya iletilen bir jurnal tahkik raporu da Ermenilerin Kumkapı olayları sonrasında yakından takip edildiğini göstermektedir. Bu raporun dayandığı jurnal Defter-i Hâkânî Muhâsebe Kalemi mensuplarından Âtîf Bey tarafından hazırlanıp Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi’ye takdim edilmiştir. Jurnalde, Âtîf Bey tarafından ayaklanma çıkarması muhtemel olan Ermeniler arasına derinlemesine araştırma yapmak için sokulan Dava Vekili (Avukat) Pandikyan’ın, “ayak takımı” tabir edilen Ermenilerin bir bölümünün, diğer Ermenileri ayaklanma konusunda sıkıştırdığı; sıkıştırılan Ermenilerin ise “geçen seneki iş (Kumkapı hadisesi), bir semereyi intâc edemediği için şimdi size yeniden muâvenette mazûruz” diyerek her türlü teklifi reddettilerine bilgisine ulaştığı bildirilmekteydi.⁴⁴

Mabeyn’e gönderilen jurnallerin Ermeni olaylarına yoğunlaştığı bir sırada, jurnal tahkik raporlarının birinde yer alan Ermeni Patriği Horen Aşıkyan’ın Yıldız Sarayı’na sunduğu bir teklif, Osmanlı istihbarat raporlarında ve belki de tüm Osmanlı arşivinde eşine az rastlanır niteliktedir. Kumkapı Ermeni Kilisesi’nde başlayan olayların (27 Temmuz 1890) yıldönümü yaklaşırken Mabeyn’e gönderilen bu jurnal tahkik raporuna göre, Surniyan adında bir Ermeni muhbir Ermenilerin olay çıkarmak istediklerini Zaptiye Nazırı’na ihbar ediyordu. Zaptiye Nazırı’nın durumu Saray’a bildirmesi üzerine Ermeni Patrikhanesi’nde icra edilecek tüm toplantıların irade-i seniyyeyle tatil edildiği Başkâtip Süreyya Paşa ve ayrıca Sadaret makamı vasıtasıyla Patrik’e bildirildi. Kararın tebliğinden sonra Patrik Ermeni milletinin sadakatine dair teminat verip millete kefil olduğunu belirttikten sonra, önemli bir ihbarda bulundu. Patrik ihbarında Zaptiye Nazırı’na Ermenilerin faaliyetleri hakkında istihbarat veren Surniyan Efendi’nin Galata’daki Losavoriç Kilisesi’nde gammazlıkla suçlanarak darp edilip kovulduğunu ve aslında tüm bu Ermeni hareketlerini Paris’te bulunan Portakalyan⁴⁵ ile Londra’daki başka bir Ermeni’nin yönettiğini bildiriyordu.

⁴¹ Kumkapı Ermeni Kilisesi’nde başlayan ve daha sonra semte yayılan olaylarla ilgili bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım*, Tahsin Yıldırım (Haz.), Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 14-16; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 140-144; Musa Şaşmaz, “Kumkapı Ermeni Olayı (1890)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, S. 1, Temmuz 2004, s. 101-118.

⁴² Bu ifadeyi içeren bir jurnal örneği için Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı’anın ve Âtîf Bey’in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴³ Dönemin Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa da hatıralarında Zaptiye Nezaretî’nin özellikle Ermeni komitecileri yakından takip ettiğini belirtmektedir: “Ermeni ihtilâl komitelerinin hallerini, hareketlerini her gün ve her vesileden istifade ederek takip ediyor ve tasarruf altında bulunduruyordum. İhtilâl komitesinin günden güne kuvvet kesbettiği, cemiyetlerinin mütemadiyen büyüdüğü, inkişâf ettiği, Ermenilerin yeni bir harekete hazırlandıkları görülüyordu...”, Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım*, s. 16.

⁴⁴ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı’anın ve Âtîf Bey’in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴⁵ İstanbul’da doğup burada bir müddet öğretmenlik yapan Portakalyan, Van’da kendi açtığı okulunda birçok Ermeni militan yetiştirmiş ve olaylara karıştığı hükümetçe tespit edilince Van’dan uzaklaştırılmıştır. Fransa’ya giden Portakalyan bu ülkede “Armenia” adlı bir gazete çıkararak gazetesi vasıtasıyla “kan dökmeden hürriyetin elde edilemeyeceği” propagandasını yapmaya başlamıştır. Bu gazetenin 1885’de Osmanlı İmparatorluğu’na, 1886’da da Rusya’ya girmesi yasaklanmışsa da, gizli yollarla gazetenin dağıtımına devam edilmiştir. Portakalyan, 1885’de kurulan Armenakan Komitesi’nin Mıgırdiç Terlemezyan, Grigor Terlemezyan, Ruben Şatavaryan, Grigor Adian, Grigor Acemyan, Bartutciyan, Gevord Hancıyan, Grigor Beozikyan ve Garegin Manukyan adlı

Patrik'in az önce sözünü ettiğimiz teklifiyse oldukça ilginçti: Patrik'e göre eğer "şu iki hâinin (Portakalyan ve Londra'daki Ermeni) cüz'î bir fedâkârlıkla izâle-i vücûdları esbâbına teşebbüs olunur ise...", yani bu iki şahıs ortadan kaldırılsa, "mezkûr gâile" de ortadan kalkacaktı.⁴⁶

Jurnal sisteminin devletin her kademesini kapsayacak şekilde geniş bir tabana yayılması, bu sistemin nasıl işlediği, nasıl kontrol edildiği ya da başka bir ifadeyle doğru haberin yanlış haberden nasıl ayırt edildiği sorusunu önümüze getiriyor. Bu noktada, raporlarda sıklıkla geçen "icra-yı tahtikat"⁴⁷ ifadesi önemli görünmektedir. Jurnalın Mabeyn'e ulaşmasından sonraki süreç genellikle şu şekilde işler: Jurnaldeki istihbarat Sarayca önemli görülürse, konu hakkında tahkikat icra edilmesi ve neticesinin arzını emreden bir irade-i seniyye çıkar.⁴⁸ Journallerin Sarayca ciddiye alınması için ise, istihbaratın "mevsûkan istihbâr olunması"⁴⁹ veya "sahih delâil"⁵⁰ dayanması gerekir. Özellikle Sarayca pek tanınmayan kişilerin verdikleri journallerin doğruluğunun tespitinde çeşitli yöntemlerin uygulandığını tarihler kaydederler. Mesela devrin tanıklarından Kazım Karabekir anılarında, 1905 yılındaki Bomba Olayı sonrasında Saray'a bir jurnal veren Harbiye Mektebi kütüphane memuru Binbaşı Mustafa Bey'i II. Abdülhamid'in bizzat çağırıp görüştüğünü ve jurnaldeki ifadelerin doğruluğunu kanıtlamak için Mustafa Bey'e abdest aldırıp Kur'an'a el bastırıldığını kaydeder (Karabekir 2000: 76-77).⁵¹ Bu tür örnekler istisnaidir ve journallerin doğruluğunun tespitinde çoğunlukla tahkikat icrası tercih edilir. Tahkikat görevi, genellikle -

kurucularını yetiştirerek komitenin kurulmasını sağlamıştır; bkz. Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 5, Ankara, 1990, s. 52.

⁴⁶ Kırmî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında şâyi' olan söz bî-esâs olup millet-i merkûmenin ol gûnâ bir vukû'âtı olmayacağına dâir Ermeni Patriğinin Mâbeyn Başkitâbeti'ne hitâben i'tâ-yı te'mînât eylemesine dâir", 222 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891). Bu dönemde Ermeniler arasındaki ilişkiler için bkz. Recep Karacakaya, *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017; Ercan Karakoç, *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2009.

⁴⁷ Örneğin, "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkâta me'mûr etmiş olduğum Defter-i Hâkânî Muhâsebe Kalemî hulefâsından Âtîf Bey kulları tarafından savb-ı ubeydâneme irsâl kılınmış olan varakanın aynen arz ve takdîmi (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , a.g.e. , 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴⁸ Örneğin, "Bazı mesâlihînin arz ve istîzânı zımnında Rumeli ve Anadolu Kazaskerlikleri vekâyî' kâtiplerinin huzûr-ı Şeyhülislâmîye dühûl eyledikleri zaman usûl-i kadîme hâricinde olarak oda kapısının kapatıldığı vâsıl-ı sem'-i hümâyûnları olduğundan bu husûsta tahkîkât icrâsıyla neticesinin arzı hakkındaki irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîleri Lütfî Ağa kulları tarafından tebliğ edilmekle bugün Bâb-ı Fetvâ'ya azîmetle icrâ-yı tahkîkâta ibtidâr ettim (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , a.g.e. , "Bâb-ı Fetvâ'da Şeyhülislâm'a mahsûs odanın kapısının me'mûrîn geldiği vakitlerde kapalı olmasının tahkîki için sâdir olan irâde-i seniyyeye imtisâlen tahkîkât icrâ edildiğine dâir arz kaydı", 331 nr. j.t.r. 19 Kânûnîsânî 1307 (31 Ocak 1892).

⁴⁹ Örneğin, "Bir zamandan beri Mahkeme-i Temyîz Hukûk azâsından ve ricâl-i ilmiyyeden Mazhar ve ricâl-i mülkiyyeden Hilmi ve Hikmet Beyler ve Başmümeyyiz Ârif Bey'den mürekkebe bir hey'et-i husûsiyye teşkil olunarak hey'et-i mezkûrenin erbâb-ı mesâlihîden para ahzı için gûnâ gûn desâis icrâ ve vesâite mürâcaat ettiklerini (...) sûret-i mevsûkada istihbâr etmekte idim (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , a.g.e. , 339 nr. j.t.r. 10 Şubat 1307 (22 Şubat 1892).

⁵⁰ Örneğin, "Muhâcirîn Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa kullarıyla mezkûr komisyon Reisi Behçet Bey dünkü Pazar günü saat sekiz raddelerinde her biri başka başka Nakîbüleşrâf Tevfîk Efendi kullarının Çarşambapazarı'nda kâin hânesine gelerek müşârûn-ileyh Nakîb Efendi kullarıyla görüşüp avdet eyledikleri sahîh delâille istihbâr kılınmış (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , a.g.e. , "Muhâcirîn Komisyonu Reis-i Evveli Rıza Paşa ve Reis-i sânisî Behçet Bey'in Nakîbüleşrâf Tevfîk Efendi hânesine geldiklerine dâir arz kaydı", 342 nr. j.t.r. 17 Şubat 1307 (29 Şubat 1892).

⁵¹ Benzer bir örnek Said Paşa'nın anılarında da (s. 89) yer aldığı için bu örnek dikkate değer görülmüştür.

Kırımî-zâde gibi- tahkikat uzmanı⁵² Mabeyn elemanlarına verilse de, bazen direkt raporu hazırlayan kişiler de bu görevle görevlendirilebilir.⁵³ Jurnalde bir isme yer veriliyorsa, gerekli görülmesi halinde, ilgili isim Mabeyn-i Hümayun'a "davet"⁵⁴ ya da "celp"⁵⁵ edilerek, hakkında soruşturma yürütülür. Bu soruşturma bazen birkaç saat sürdüğü gibi, bazen de günlerce devam edebilir.⁵⁶ Neticede, yeni tahkikat icrası emrolunmazsa, padişahın konuyla ilgili irade-i seniyyesi beklenerek jurnal amacına (yani padişahın haberdar edilmesine⁵⁷) ulaşılmış olur.

12 Eylül 1891 tarihinde Mabeyn'e sunulan bir arıza, bir konuda bilgi edinilmek istendiğinde, ilgili kişilerin nasıl "davet" veya "celp" edildikleri⁵⁸ ve soruşturma (isticvâb) süreci boyunca ne tür yöntemlerin kullanıldığına dair bilgiler içermektedir. Arıza, Tahtakale'deki Papazoğlu Hanı'nda bazı odaların değerinin çok üstünde satılmasından dolayı Şeyhülislam huzurunda görülen davanın tahkikini konu edinmektedir. İrade-i seniyye ile davanın takibiyle görevlendirilen Kırımî-zâde, davanın şahitlerini araştırır ve

⁵² Kırımî-zâde'nin dava vekilliği ve kadılık gibi görevlerde bulunduğu dikkate alınırsa, bu konuda daha çok hukukçuların tercih edildiği söylenebilir.

⁵³Örneğin, "(...) Bu işin tahkîkâtına me'mûr olan Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızı Mazhar Paşa'ya mürâcaat ve vapurla hemen Paşa-yı mûmâ-ileyh nezdine azîmet olunmasını âmir bulunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîleri Ser-kilârî-i şehriyârîleri Osman Bey kulları tarafından tebliğ olunmakla (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Beykoz'da ehemmiyetli bir ictimâ' vukû'una dâir tahkîk-i keyfiyyet olunmasına mütedâir sâdir olan irâde-i seniyyeye cevâben arz kaydı”, 563 nr. j.t.r. 5 Temmuz 1309 (17 Temmuz 1893). Ayrıca, “Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekîli Pandikyan Efendî'ye tevdi etmiş idim (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁵⁴ Örneğin, “Rumeli Kazaskeri Süleyman Sırrı Efendi şu aralık mülâkât ettiği bazı zevâta kendisinin Mâbeyn-i Hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine davet olunmasının sebep ve hikmeti Şeyhülislâm-ı lâhıkın nezdine gelip gitmekte olan pek çok züvvârın sebep-i vürûdları hakkında isticvâb edildiğini ve bu sırada iki yüz elli lira atıyye-i seniyye-i hilâfet-penâhîleriyle taltîf buyrulduğunu beyân eylediği (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 274 nr. j.t.r. 23 Eylül 1307 (5 Ekim 1891).

⁵⁵ Örneğin, “Bugün saat altıda Lütfi Ağa kullarının keşide eylediği bir telgrafnâme üzerine derhal Mâbeyn-i Hümayûn-ı mülûkânelerine azîmet ve dâhil-i iktisâb-ı şeref eylediğim anda Çit Kasr-ı Hümayûnu Bekçisi Hasan Ağa kulları vesâtiyle Şâle Kasrı'na îsâl ve (...) odaya idhâl edildim (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Davâ-yı ma'lûmeden dolayı Mâbeyn'e celb ve Şâle Köşkü'nde isticvâb edildiğime dâir arz kaydı”, 265 nr. j.t.r. 5 Eylül 1307 (17 Eylül 1891).

⁵⁶ Örneğin, “Bâlâda muharrer davâ-yı ma'lûmeden dolayı Mâbeyn-i Hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâneye celb ve Zü'l-vecheyn Dâiresi'nde Şâle Kasrı'na karîb bir dâire-i mahsûsada musâhib-i şeyriyârîden Harem Ağası Said Ağa'nın odasında iki gece misâfir kalınıp evvelki gece tahrîr ve arz eylediğim arıza” kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 260 nr. j.t.r. 31 Ağustos 1307 (12 Eylül 1891).

⁵⁷ Raporlarda, elde edilen bilgi ya da istihbarattan padişahın haberdar edilmesi isteği “berây-ı ma'lûmât” ifadesiyle geçer. “Malumat için” anlamındadır.

⁵⁸ Asaf Tuğay “mühim maruzatta” bulunmak isteyen, fakat Mabeyn'de tanıdığı olmayanların Bakırköy Telgrafhanesi'nden Yıldız Sarayı'na telgraf çekerek “Mabeyn'e celp edilmeyi” talep ettiklerini belirtir ve şu örneği verir: “(Kurenâ-yı hazret-i şehriyârîden atufetlü Emin Beyefendî'ye. Mâruzât-ı mühimme-i ubeydânemin hasbe'l-ubûdiyye arzı zımnında Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Cihânî'ye celb olunmaktığımı istihâm eylerim. 21 Teşrînievvel 1311, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne talebesinden Sirkeci'de Trabzon Otelî'nde dokuz numaralı odada mûkim Rahmi).

O zamanlar âdet olduğu vechile isteyen Bakırköy Telgrafhanesi'nden Yıldız'a telgraf çekerti. Yukarıda yazılı telgraf sureti de oradan çekilmiştir. [Bu telgraf sureti] Yıldız evrakı arasında çıkmıştır. İmza sahibinin kendi yazısı olmadığı için evveleminde hakkında bir hüküm vermek mümkün değilse de, bu telgrafın ehemmiyeti, bilahare Yıldız'la münasebetini arttıran zatın daha tahsil çağında iken bu işe başladığını göstermesidir.”; Tuğay, *a.g.e.* , s. 194.

şahitlerin kaç kişi oldukları, isimleri, meslekleri ve nerede oturdukları gibi bilgilere ulaşarak ilgili kişilerden bazılarını evine davet eder. Bâb-ı Fetva'da yirmi senelik memur olan Postabaşısı Selim Efendi, Muhzırbaşısı Hasan Efendi, Artin Efendi, Mesud Efendi ve Ârif Efendi bu şahitler arasında bulunmaktadır. Kırımî-zâde söz konusu kişileri evine tek tek kabul ederek, "terbiye" ve "sıfatlarına" göre kimini "atiyye-i seniyyeyle taltif kılınacaklarını" söyleyerek, bazısına "iltifat" göstererek ve kiminiyse "tehdit" ederek bilgi almıştır.⁵⁹ Bu tür bilgi edinme ve soruşturma görevleri için Kırımî-zâde'ye irade-i seniyyeyle geniş yetkiler tanınmıştı. Nitekim Mabeynci Lütfi Ağa tarafından Kırımî-zâde'ye "bilgi sunabilmek için her bir daire ve makama girip çıkmaya ve herkesle görüşebilmeye müsaade eden irade-i seniyye" daha önce tebliğ edilmesine rağmen⁶⁰, Kırımî-zâde bu müsaadenin yeni Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'yle görüşmek için geçerli olup olmadığını Mabeyn'e sorarak yetkisinin sınırlarını öğrenmek istemiştir.⁶¹

Bu noktada, Mabeyn'in haber kaynaklarının neler olduğu ya da diğer bir ifadeyle hangi kaynaklar aracılığıyla haber toplandığı değinilmesi gereken bir başka konudur. Bu konuda Kırımî-zâde'nin raporları ölçü alınabilir. Mevcut jurnal tahkik raporlarından anlaşıldığına göre Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin İstanbul'daki çeşitli devlet dairelerinde kendisine bağlı çalışan muhbirleri bulunmaktadır. Raporlarda "mensûbîn-i ubeydâne"⁶² ifadesiyle belirtilen bu muhbirler arasında Defter-i Hâkânî Muhasebe Kalemi'nden Âtîf Bey⁶³, Meclis-i Tedkîkât-ı Şerîyye Başkâtibi Cemil Bey⁶⁴, mevâlîden Mekkî Efendi⁶⁵, Ermeni tebaasından Kerupe Ağa⁶⁶, Su Nezareti Kâtibi Rıfat Efendi⁶⁷, Liman Dairesi Başkâtibi

⁵⁹ "(...) Yirmi seneden beri Bâb-ı Fetva'da me'mûr bulunan Postabaşısı Selim ve Muhzırbaşısı Hasan ve Artin ve Mesud ve sâbıkı Ârif Efendileri münferiden hâne-i ubeydâneme davet ve mûmâ-ileyhimden muttasıf oldukları ahlâk ve terbiye ve sıfatlarına göre kimini atıyye-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleriyle taltif kılınacaklarını te'mîn ve bazısını tehdîd ve kimini rûy-ı iltifat göstererek taltif eyledikten sonra isticvâb eyledim (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , 260 nr. j.t.r. 31 Ağustos 1307 (12 Eylül 1891).

⁶⁰ "(...) Arz-ı ma'lûmât-ı nâfia edebilmek için her bir dâire ve makâma girip çıkmak ve herkesle ihtilâtta bulunmaklığı âmir bulunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zıllullâhîlerini Lütfi Ağa kulları tebliğ etmiş ise de (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Şeyhülislâm-ı cedîd ile mülâkât edilip edilmemesi hakkında istîzân arzı", 281 nr. j.t.r. 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁶¹ "(...) İşbu irâde-i hilâfet-penâhîlerindeki me'zûniyetin Şeyhülislâm-ı cedîd Cemal Efendi kullarıyla mülâkât ve ihtilât-ı kem-terâneme dahi şâmil olup olmadığını takdîrde âciz bulunduğum cihetle hasbe'l-ubûdiyye arz ve istîzânına cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Şeyhülislâm-ı cedîd ile mülâkât edilip edilmemesi hakkında istîzân arzı", 281 nr. j.t.r. 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁶² Örneğin, "Mensûbîn-i ubeydânemden Celâleddin Efendi kullarının bayramın birinci günü Kumkapı'da bazı Ermeni ifsâdâtı izhâr olunacağına dair arzı" fi 26 Haziran sene 1307 [8 Temmuz 1891] târihinde arz ve takdîme cesâret etmekteğim üzerine (...) kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında şâyi' olan söz bî-esâs olup millet-i merkûmenin ol gûnâ bir vukû'âtı olmayacağına dâir Ermeni Patriğinin Mâbeyn Başkâtibeti'ne hitâben itâ-yı te'mînât eylemesine dâir", 222 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891).

⁶³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâk'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁶⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , 497 nr. j.t.r. 23 Teşrînisânî 1308 (5 Aralık 1892).

⁶⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mensûbîn-i ubeydânem ve mevâlîden Mekkî Efendi'nin tebrîk-i sâl-i cedîd zımında tanzîm eylediği kasîdesinin arz ve takdîmine dair", 233 nr. j.t.r. 25 Temmuz 1307 (6 Ağustos 1891).

⁶⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermenilerin icrâ-yı fesâdâtı mutasavver olduğuna dair fi 29 Haziran sene 1307 [11 Temmuz 1891] târihinde arz edilen mes'elenin ikinci derecede olan tahkîkâtını hâvî vukû' bulan arz kaydı", 220 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁶⁷ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Su Nezâreti Kâtibi Rıfat Efendi'nin varaka-i ihbâriyyesi leffen arz olduğuna dair arz kaydı", 410 nr. j.t.r. 29 Haziran 1308 (11 Temmuz 1892).

Abdüllatif Bey⁶⁸ ve görevleri belirtilmeyen Şükrü Efendi⁶⁹ ile Celal Bey⁷⁰ bulunmaktadır. Bu muhbirlerden, örneğin Âtîf Bey Kırımî-zâde'nin nezaret dairelerindeki haber kaynağıdır ve çoğunlukla tahkikat görevlerinde kullanılır.⁷¹ Cemil Bey, Meclis-i Tedkîkât-ı Şerîyye Başkâtipliği görevi dolayısıyla daha çok Şeyhülislamlık Dairesi'ndeki haberlerle Kırımî-zâde'ye başvurur.⁷² Liman Dairesi Başkâtibi Abdüllatif Bey ise Bahriye Nezareti ve İstanbul limanlarıyla ilgili bilgileri Kırımî-zâde'yle paylaşır.⁷³ Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bu kişilerin ortak özellikleri Kırımî-zâde'nin "emniyet ve itimadını"⁷⁴ kazanmış ve "saltanata sadık"⁷⁵ olmalarıdır. Bununla birlikte raporlara yansıyan bir örnek, alınan haberin hangi aşamalardan geçtikten sonra padişaha sunulduğunu oldukça net bir şekilde izleyebilmemize olanak tanımaktadır: Ermenilerin İstanbul'da ayaklanma başlatacaklarıyla ilgili Temmuz 1891'de Âtîf Bey tarafından Kırımî-zâde'ye bir jurnal verilmiştir. Âtîf Bey jurnalde yer verdiği istihbaratı Ermeni tebaasından Dava Vekili (Avukat) Pandikyan Efendi'den almış ve Kırımî-zâde'ye sunmuştur. Kırımî-zâde de Mabeyn'den Lütîfî Ağa'ya bu raporu ileterek, raporun padişaha sunulmasını arz etmiştir. Dolayısıyla, istihbarat padişaha jurnal olarak sunulmadan önce dört kişinin elinden geçmiştir: İstihbaratı alan Pandikyan Efendi, journali hazırlayan Âtîf Bey, journali tahkik eden Kırımî-zâde Neşet Efendi ve nihayet journali padişaha sunan Mabeyn'den Lütîfî Efendi'dir. 13 Temmuz 1891 tarihli rapordan takip edebildiğimiz bu örnek, haber akışının nasıl gerçekleştiğine dair somut bir veri olması bakımından önemlidir.⁷⁶

Jurnallerin tahkikinde ve istihbaratın toplanmasında "mensûbîn-i ubeydâne" ifadesiyle belirtilen muhbirlerin yanı sıra, "memuriyet-i mahsusa" ile, yani özel görevle bir vazifede istihdam edilen memurlar da kullanılmaktadır. Mesela Ermeniceye vâkıf olan Jandarma yüzbaşlarından Osman Nüzhet Efendi, Ermenilerin takibinde görevlendirilmek üzere

⁶⁸ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Dâiresi Başkâtibi Latîf Bey tarafından vârid olan varaka-i ihbâriyyenin aynen takdîmine dair arz kaydı", 411 nr. j.t.r. 30 Haziran 1308 (12 Temmuz 1892).

⁶⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mensûbîn-i ubeydânemden Şükrü Efendi kulları cânibinden taraf-ı kem-terâneme irsâl kılınan jurnalın leffen arz olunduğuna dair kayıt", 244 nr. j.t.r. 17 Ağustos 1307 (27 Ağustos 1891).

⁷⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Çarşambapazarı'nda Murad Molla Tekkesi'ndeki bazı hocaların geceleri husûsî ictimâ'ına dair Celal Bey'in gönderdiği ihbârâmânenin arzı hakkında", 346 nr. j.t.r. 21 Şubat 1307 (4 Mart 1892).

⁷¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Bâlâda tafsilâtı muharrer davâ-yı ma'lûme [Papazoğlu Hanı Davası] tahkîkâtına me'mûr edilen Âtîf ve Celal Beylerin taltîfine dair Musâhib Lütîfî Ağa'ya tezkire kaydı", 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891).

⁷² Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi huzûrunda akd-i meşveret edildiğine dair arz kaydı", 313 nr. j.t.r. 24 Kânûnevvel 1307 (5 Ocak 1892).

⁷³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Dâiresi Başkâtibi Abdüllatif Efendi'nin icrâ eylediği tahkîkâtı hâvî Musâhib-i şehriyârîden Lütîfî Ağa'ya gönderilen tezkire", 6 Ağustos 1307 (18 Ağustos 1891).

⁷⁴ Örneğin, "(...) Emniyet ve itimâd-ı ubeydânemi celb etmiş ve geçen seneki mes'ele esnâsında istihdâm eylemiş olduğum eşhâsdan Kerupe Ağa'yı akdemce nezd-i ubeydâneme celb ile ta'lîmât ve tenbîhât-ı muktaziyyeyi itâ ve icrâ-yı tahkîkâta sevk etmiş idim (...)" kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermenilerin icrâ-yı fesâdâtı mutasavver olduğuna dair fi 29 Haziran sene 1307 [11 Temmuz 1891] târihinde arz edilen mes'elenin ikinci derecede olan tahkîkâtını hâvî vukû' bulan arz kaydı", 220 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁷⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Asdikâ-yı ricâl-i saltanat-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinden merhum Uryânî-zâde Esad Efendi'nin hafîdi Cemil Efendi kullarının (...)" kaydı, 26 Kânûnevvel 1307 (7 Ocak 1892).

⁷⁶ "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekili Pandikyan Efendi'ye tevdî' etmiş idim (...)" kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâk'ânın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

Maraş'tan İstanbul'a getirilerek bir müddet "hafiye memurluğunda" istihdam edilir.⁷⁷ Benzer bir vazife Jandarma Miralayı Tevfik Bey'e verilmiştir: Edirne Vilayeti'ne atanan Tevfik Bey, burada "eşkıyanın takibi memuriyeti"ne tayin edilir.⁷⁸ Rum Patrikliği seçimlerini izlemek için ise, bu işe uygun kişiler seçilmiştir: Ticaret Mahkemesi Reisi Kostaki Efendi ve maliye müfettişlerinden Savaromi Efendi. Söz konusu kişiler Rum Patrikliği seçimlerini izleyerek, Ereğli Metropolidi Jerasimos Efendi'nin yirmi bir vekilin seçimine müdahale ettiğini ve kendi taraftarlarını vekil olarak seçtirmek istediğini Mabeyn'e bildirmişlerdir.⁷⁹ Jurnallere aracılık eden Kırımî-zâde'nin konuyla ilgili tahkik raporundaki yorumu ise Saray için çok daha endişe vericidir: "Rum Patrikliği (...) bir takım fesedenin elinden kurtulmazsa İtalya Devleti'nin Papalık yüzünden çektiği müşkilat, bundan sonra İstanbul'da da baş gösterecektir."⁸⁰

Dönemin istihbarat sistemi, bilhassa yüksek dereceli devlet görevlilerinin Sultan'dan habersiz yaptıkları her türlü ikili görüşmeyi ihbar etme esası üzerine kurulmuştu. Ne kadar önemsiz görünürse görünsün, ikili görüşmelerin ihbarı, istihbarat sisteminin işlerliğinin bir göstergesi kabul ediliyordu. Bu işlerlik sayesinde devlet adamlarına her hareketlerinin takip edildiği hissi hâkimdi. Bu konuda hassasiyet göstermeyen devlet adamlarının ise özellikle de yabancılarla yaptıkları görüşmeler nedeniyle istihbarat raporlarında sıklıkla adları geçiyordu. Örneğin, 1891 Eylül'ünde Fransa'nın Umum Fenerler Müdürü Gavril Kolas'ın, yanına Beyrut rıhtımı imtiyaz sahibi Maruni Yusuf Matran Efendi'yi de alarak Nafia Muhasebecisi Sadi Bey'in Bostancı'daki köşküne yaptığı gece ziyareti, vakit kaybedilmeksizin Saray'a ihbar edilmiştir.⁸¹ Benzer şekilde, Rumeli Kazaskeri Süleyman Sırrı Efendi'nin büyük oğlu olan ve Şehremaneti Meclis üyeliği görevini yürüten Ziya Efendi'nin "sabahın çok erken saatlerinde" Mabeyn-i Hümâyün Dairesi'ne gelerek Sertabip Mavroyeni

⁷⁷ "Ermeni mes'ele-i ma'lûmesinin gerek mazîsi ve gerek hâzırı hakkındaki bazı ledünniyât-ı mühimmeye vâkıf olup me'mûriyet-i mahsûsa ile Maraş'tan Dersaadet'e gelen ve Ermeni lisânına dahi âşinâ bulunan Maraş Jandarma yüzbaşlarından Osman Nüzhet Efendi (...) Zabtiye Nâzırı Nâzım Paşa tarafından kendisi lisân-ı Ermenîye vâkıf olduğu beyânıyla burada bir me'mûriyet-i münâsibe ile muvakkaten alıkonulacağı beyân ve tefhîm edildikten sonra bir müddet hafiye me'mûrluğunda istihdâm kılınmış (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Maraş Jandarma Yüzbaşısı Osman Nüzhet Efendi'nin taht-ı tevkîfe alındığına dair Nâzım Bey aleyhinde şikâyetleri hâvi arz kaydı", 278 nr. j.t.r. 3 Teşrînievvel 1307 (15 Ekim 1891).

⁷⁸ "(...) Edirne Vilayeti'nde bulunan eşkıyanın ta'kibi me'mûriyetine ta'yîn ve i'zâmı için üç defa irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleri şeref-sudûr ve sünûh buyrulmuş ise de el-yevm harcırâhını alamaması hasebiyle Dersaadet'te kalmaya mecbûr olduğunu ifâde eden Tevfik Bey kulları tarafından i'tâ kılınan bir kıt'a varaka-i ihbâriyye (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Jandarma Miralaylığına memur olan Tevfik Bey tarafından verilen ihbânâmenin arzına dair", 276 nr. j.t.r. 30 Eylül 1307 (12 Ekim 1891).

⁷⁹ "Geçen gün Fener'de Rum Patrikhânesi'nde Ereğli Metropolidi Jerasimos Efendi'nin riyâseti altında patrik intihâbı için tüccâr ve banker ve rûteb-i mülkiyye ve askeriyeyi hâiz bendegân-ı saltanat-ı seniyyeleri taraflarından nizâm-nâme-i mahsûsunca intihâb ve ta'yîni muktazî olan yirmi bir kadar vekillerin sûret-i intihâbında ve metropolid-i mûmâ-ileyhin nizâm-nâme ahkâmını ihlâl ederek kendi taraf-gîrânını istediği gibi intihâbında ekseriyet teşkil ettirdiğini (...) Ticâret Mahkemesi Reisi Kostaki Efendi ve Savaromi Efendi ile o yolda bulunan bazı mu'teberânın ifâde eylediklerini ma'lûmât olarak hasbe'l-ubûdiyye arzına cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Rum Patrikliği intihâbında kavânîn-i mevcûde hilâfına olarak Ereğli Metropolidi'nin bî-muhâbâ evzâ' ve harekâtından bâhis ve ifsâdât-ı ahvâline dâir arz kaydı", 285 nr. j.t.r. 14 Teşrînievvel 1307 (24 Ekim 1891).

⁸⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Rum Patriği intihâbında Ereğli Metropolidinin tezvîrâtına binâen düvel-i ecnebiyye efrâdının dahi intihâbâta teşrîk edilmesinin sâ'î olduğuna dâir arz kaydı", 288 nr. j.t.r. 25 Teşrînievvel 1307 (6 Kasım 1891).

⁸¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fransız Kolas nâm şahsın Nafia Muhasebecisi Sadi Bey'e vapurla ve familyalarla misâfir geldiğine dâir arz kaydı", 272 nr. j.t.r. 13 Eylül 1307 (25 Eylül 1891).

Paşa'yla yaptığı görüşme, şüpheli bulunarak padişaha bildirilmiştir.⁸² II. Abdülhamid'in bu tür konulardaki hassasiyetini çok iyi bilen Kırımî-zâde Neşet Efendi de, Serasker Rıza Paşa ve Başkilerci Osman Bey'den iftar davetleri aldığıında, bu davetlere katılıp katılmama konusunda Saray'ın iznine başvuracaktır.⁸³

Kırımî-zâde'nin, kendisine yapılan iftar davetlerini kabul edip etmemek konusunda Saray'dan izin istemesi, dönemin teamülleri göz önüne alındığında pek de abartılı bir hareket sayılmaz. Bu tür başvurular, aynı zamanda Saray'a sadakatin bir göstergesidir ve benzer örnekler çoktur. Bilindiği gibi, Abdülmecid (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876) dönemlerine göre, Abdülhamid döneminde devlet üzerinde Saray'ın ve padişahın siyasî ağırlığı daha belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Genel olarak, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla (1839) başladığı ve II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla (1876) sona erdiği kabul edilen Tanzimat dönemi, siyasî iktidarın merkezini büyük oranda Bâb-ı Âlî'nin teşkil ettiği bir dönem olmuştur (Fortna 2011: 72; Georgeon 2012: 94). Bu dönemde devlet aygıtının merkezleşmesi, rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi sürecine paralel olarak yeni oluşan nezaretlerin ve nezaret bürokrasisinin iktidar üzerindeki denetimi artmıştır. II. Abdülhamid döneminde ise Tanzimat dönemindeki tam tersi olan bir gelişme yaşanmış, siyaset üzerinde padişahın ağırlığı artarak Yıldız Sarayı bir bakıma Osmanlı hükümet sisteminin yürütme organı haline gelmiştir. Tabii bu dönemde Saray'ın devlet yönetimindeki ağırlığı farklı uygulamalarla hissedilir hale getirilmeye çalışılmıştır. Mesela dağıtılan atıyyeler, nişan ve madalyalar, cömertçe yapılan hayır işleri, cülus ve doğum yıldönümü vesileleriyle yapılan kutlamalar ve benzerleri Abdülhamid rejiminde iktidarın meşruiyetini güçlendirmek amacıyla devreye sokulan araç ve teknikler arasında yer almıştır (Özbek 2013: 122-123). Başka bir ifadeyle bu tür uygulamalar, iktidarın meşruiyetini ve gücünü tazeleme vasıtası olarak görülmüştür. Bu durumun bir tezahürü olarak yönetim, kamusal törenleri ve törenler sonrasında icra edilen şenlikleri yakından izleme gereksinimi de duymuştur. Mesela, padişahın tahta çıkışının on beşinci yıldönümü vesilesiyle yapılan cülus şenliklerinde, hangi yüksek dereceli devlet görevlisinin nasıl eğlendiği, cülus şenliklerini ne şekilde kutladığı ya da konağının fenerlerle ne kadar aydınlatıldığı raporlar halinde II. Abdülhamid'e bildirilmesi, bu gereksinimin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Cülus şenliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun ve padişah/halifenin kudretine yaraşır bir şekilde yapılmasını emreden irade-i seniyyenin yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edildiği ve bu husustaki sonuçların Saray'a bildirildiği bu örnek, Kırımî-zâde'nin hazırladığı bir raporda yer almaktadır. Rapora göre, Kırımî-zâde cülus şenliklerinin yapıldığı 31 Ağustos 1891'i 1 Eylül 1891'e bağlayan gece Boğaz'da bir istimbota binerek güzergâhı üzerindeki devlet adamlarının yalılarını, konaklarını uzaktan izlemiş ve edindiği izlenimi rapor halinde Saray'a ilemiştir. Örneğin, Ortaköy'de Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın, Kuruçeşme'de Telgraf Nazırı Ali Efendi'nin, Bebek'te Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Reşid Bey'in, Emirgan'da eski Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın, Anadolu Hisarı'nda Mizancı Murad Bey'in yalılarını izleyen Kırımî-zâde, adı geçen kişilerin cülus şenliklerini "şân-ı ubûdiyyete bi-hakkın yaraşacak sûrette" kutladıklarını belirtmektedir. Buna karşın İstinye'de İstinaf Mahkemesi üyelerinden Tevfik ve Dâhiliye Evrak Müdürü Ali Haydar Beylerin sahil evlerinde bir fener

⁸² Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Kasîdeci-zâde hafidi Ziya Efendi'nin Mavroyeni Paşa'ya ale's-seher geldiğine dâir arz kaydı", 254 nr. j.t.r. 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891)

⁸³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Serasker Paşa ile Serkilârî'ye iftara azîmet edip etmemekliğim hakkında istîzân arzı", 362 nr. j.t.r. 30 Mart 1308 (11 Nisan 1892).

bile yakılmadığı bilgisi jurnal tahkik raporuna ilâştirilmiştir.⁸⁴ Bir sene sonra, 31 Ağustos 1892'de yapılan cülûs şenliklerinde de Anadolu ve Rumeli yakasında oturan sefirlerden müsteşarlara, Saray çalışanlarından gayrimüslim tüccarlara kadar yüzü aşkın kişinin yalı, köşk ve konakları takip edilerek izlenimler II. Abdülhamid'e arz edilmiştir.⁸⁵ Benzer bir rapor da padişahın doğum yıldönümü vesilesiyle yapılan şenlikleri konu edinmektedir. Devlet adamlarının yalı ve konaklarındaki kutlamaların ne şekilde icra edildiğinin anlatıldığı bu raporda, konakların ne şekilde süslendiği, kimin konağının önünde ne kadar kalabalık bulunduğu, davetlilerin nasıl eğlendikleri gibi hususlar muhtemelen biraz da II. Abdülhamid'in bu konudaki merakını gidermek amacıyla ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir.⁸⁶

Tabii bu takip ve arz hizmetlerinin hiçbiri karşılıksız değildir. Deringil'in "hükümdarlığın simgesel tezahürleri" adı altında ortaya koyduğu gibi, Abdülhamid rejimi aynı zamanda bir "ihsân-ı hümayun" ve "nişanlar" rejimidir. Bu dönemde devlet, denetim altına almakta zorlandığı ya da önemli hizmetlerde bulunduğu değerlendirilen kişilere⁸⁷ "ihsân-ı hümayun" adıyla verilen çeşitli ödülleri -nişan, taltif, para gibi (en sık verileni paradır)- siyasal bir araç haline getirmiştir.⁸⁸ Bu ihsân-ı hümayun ve nişan dağıtma sistemi

⁸⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Cülûs-ı hümayûn gecesi icrâ kılınan şenlik hakkında tahkîkâtı hâvî arzname kaydı", 248 nr. j.t.r. 20 Ağustos 1307 (1 Eylül 1891).

⁸⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Cülûs gecesi şenlik icrâsının tahkîki hakkında arz kaydı", 448 nr. j.t.r. 20 Ağustos 1308 (1 Eylül 1892).

⁸⁶ II. Abdülhamid'in doğum yıldönümü vesilesiyle yapılan kutlamaların anlatıldığı jurnal tahkik raporunun bir bölümünde, kutlamalar şöyle tasvir edilmektedir: "(...) Üsküdar cihetinde Liman Dâiresi ve Birinci Dâire-i Belediye ma'a Tahrîr Vergi İdâresi ketebesinden Gâlib ve Şûrâ-yı Devlet mu'âvinlerinden Avni Paşa-zâde Fuâd Beylerin sâhilhâneleri evsat derecede donatılmış ve Nakkaş'da merhûm Uryânî-zâde hafidi Cemil Bey'in köşkü ve Beylerbeyi'nde Adliye Müsteşârî Hâşim Bey kullarının sâhilhâneleri ve Mısırlı Fatma Hanım'ın köşkü fevkalâde tezyîn edilmiş ve hiçbirinde kalabalık müşâhede edilmemiştir.

Çengelköyü'nde Kuleli kışla-i hümayûnu ve Kandilli'de Cemile Sultân Hazretlerinin sarayı ve Anadolu Hisarı'nda Düvân-ı Umûmîyye Komiseri Murad Bey'in sâhilhâneleri ve Kanlıca'da Subhi Paşa-zâde Sâmî Bey'in sâhilhâneleri ve Üsküdar Belediye Reîsi merhûm Âsım Paşa haremî Hanım'ın sâhilhâneleri fevkalâde tezyîn edilmiştir. Paşabahçe'sinde Müşîr Tahir Paşa'nun sâhilhâneleri ve arka tarafındaki dağ mahalli fevkalâde tezyîn ve Sahip Bey'in yalısında ancak bir sıra fener talik edilmesiyle iktifâ kılınmış olduğu görülmüştür. Beykoz'da Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi Reisi Şevket Bey'in ve Debbâğhâne-i Hümayûn Binbaşısı Tefvîk Bey'in ve mahal-i mezkûrda kâin Debbâğhâne-i Hümayûn'un fevkalâde donatılmış olduğu görülmüştür.

Rumeli cihetinde Yeniköy'de tüccârândan Paris'de mukîm Hristaki Efendi'nin ve tüccârândan Baltacı'nun yalıları fevkalâde tezyîn edilmiş ve ara sıra fişekler endâhtıyla icrâ-yı şâdmânî eylemekte bulunmuşlardır ve Nâfia Nâzırı sâbık Râif Paşa'nun köşkü ve yâverân-ı cenâb-ı cihân-bânîlerinden Celal Paşa'nun köşkü ve Dâhiliye Evrâk Müdürü Ali Haydar Bey'in ve İstinye'de Ekrem Bey'in sâhilhâneleri şân-ı sadâkat ve ubûdiyyete lâyük sûretde donatılmış idi. İstinye'de Giritli-zâde Ferîk Hilmi Paşa'nun sâhilhâneleri evsat derecede donatılmış ve hiç birinde kalabalık müşâhede edilememiştir. Emîrgân'da Hidiv-i esbak İsmâil Paşa'nun sâhilhâneleri cülûs-ı meyâmin-me'nûs-ı hazret-i zillullâhîleri leyle-i müteyemmesinin nısfı derecesinde tezyîn edilmiş ve iki mahâlde ince saz terennüm etmekte bulunmuş ise de kalabalık olmayıp tahmînen on kadar kayık ve sandal görülmüştür. Ve karada geşt ü güzâr eden seyircilerin her biri müşârûn-ileyhin etbâ' ve huddâmı tarafından fevkalâde teftîş edilmekte bulunmuş idi (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Vilâdet şehri-âyînini görmek üzere bâ-irâde Boğaziçi'ne azîmet edilerek meşhûdâtı mübeyyin arz kaydı", 358 nr. j.t.r. 4 Mart 1308 (16 Mart 1892).

⁸⁷ Fetva Emîni Nuri Efendi bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Nuri Efendi "hukûk-ı kadîme"ye hizmetleri karşılığında verilen liyakat madalyasına teşekkür için padişaha gönderdiği arzında "hayatını hazret-i zillullâhîlerine (padişaha) feda etmeye hazır olduğunu" vurgulayacaktır. Fetva Emîni Nuri Efendi'ye verilen altın liyakat madalyasını konu edinen rapor örneği için bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fetvâ Emîni Nuri Efendi'ye verilen altın liyakat madalyasına vukû' bulan teşekkürât ve daavât-ı hayriyyesine dâir arz kaydı", 493 nr. j.t.r. 12 Teşrînisânî 1308 (24 Kasım 1892).

⁸⁸ Selim Deringil bu konuda Profesör Strauss örneğini verir: "Profesör Adolphe Strauss Yıldız'a yazdığı mektupta, Macar basınında çıkan makalelerinin padişaha karşı son derece olumlu bir duygu yarattığını, öyle ki, Macar

de, yaygın olarak atıf yapıldığı gibi, en çok dönemin istihbarat ve jurnal sistemiyle ilişkilendirilir, ki Mabeyn'e gönderilen arz kayıtları ve jurnal tahkik raporlarında Deringil'in tespitleriyle aynı yönde çok sayıda örnekle karşılaşmak mümkündür. Bu konudaki en açık örnekleri Kırımî-zâde'nin talepleri oluşturmaktadır. 1891-1893 yılları arasındaki arz kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Kırımî-zâde taltif, maaş, odun-kömür akçesi ve atıyye-i seniyye arzı gibi adlarla -teşekkür arzları hariç- tam yirmi dört kez⁸⁹ Mabeyn-i Hümayun'a başvurmuş ve çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bunlar arasında eşinin alacağına karşılık olmak üzere bir dükkân⁹⁰, eşinin tedavisi için ihsan⁹¹, borçlarını ödeyebilmek için atıyye-i seniyye⁹², görevde yükselme⁹³, kendine bağlı çalışanlar için rütbe⁹⁴, eksik maaşın

parlamentosunda yüksek sesle okunduğu zaman, parlamenterlerin derhal ayağa fırlayarak, "eljen a sultan!" (Padişahum çok yaşa!) diye bağırma larını sağladığını ileri sürüyordu. Profesör işi, çeşitli meslektaşlarının belirli nişanlarla ödüllendirilmesini tavsiye edecek kadar ileri götürmüştü."; Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Gül Çağalı Güven (Çev.), Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 49. Benzer bir örnek için bkz. Ercan Karakoç, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriel Noradunkyan Efendi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s. 157-177.

⁸⁹ Bu demektir ki 1891-1893 yılları arasındaki iki yıllık dönemde ortalama ayda bir kez Saray'a başvurmuştur.

⁹⁰ "Dünyâda şudur diyecek ve mukâbilinde ricâ-yı mükâfât edecek hiçbir değerim olmayıp (...) ma'rûzât-ı âtiyye cür'et eyledim. Refikam câriyelerine yüz elli lira medyûn iken bilâ-veled fevt olan Apostol nâm şahsın uhdesinde bulunan Ortakapusu hâricinde Emîr Buhârî Mahallesi'nde kâin bir bâb kahve ve berber dükkânı mahlûle âid kalmasından dolayı istifâ-yı matlûb kâbil olamadığından mezkûr dükkânın refikam câriyeleri nâmına olarak inâyet ve ihsân buyrulmasını iki def'adır niyâz veistirhâm etmiş (...) isem de (...)istirhâm-ı mesbûk-ı ubeydânemi tekrâra cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Refikamın teferruğ etmek üzere mutasarrıfına bedelini peşinen ifâdan sonra bilâ-veled vukû'-ı vefâtına binâen bir bâb dükkân mahlûl olmağın mahlûlülünden ihsânı hakkında arz kaydı", 226 nr. j.t.r. 14 Temmuz 1307 (26 Temmuz 1891).

⁹¹ "Üç aydan beri firâş-ı bî-mârîden kalkamamış olan refika-i ubeydânem câriyelerinin tedâvisiyle meşgûl bulunan Doktor Horasancıyan Efendi ve Bahriye Binbaşısı Doktor Şükrü Bey kulları hastanın muhâfaza-i hayâtı itidâl-i havası der-kâr olan Beykoz'da tebdîl-i hava ile hâsıl olabileceğini ve şu tavsiyeye tatbîk-i hareket ve riâyet olunmadığı takdîrde müşâhede-i vehâmet muhakkak bulunduğunu beyân eylemiş iseler de nezd-i merâhim-vefd-i hazret-i zillullâhîlerinden ma'lûm olan ahvâl-i ubeydânem sâlifü'l-arz Beykoz seyâhatini bile ifâya mâni' olduğundan bu husûsta dahi her-bâr hayret-bahşâ-yı ayn-ı ibtihâc ve iftihâr-ı memlûkânem olan ihsân-ı bî-imtinân-ı cenâb-ı cihân-bânîlerine (Mart ve işbu Nisan maâşâtının ihsânına) şiddetle muhtâc bulunduğumun arzına mücâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Refikamın keyifsizlenmesinden dolayı etebbânın berâ-yı tebdîl-i âb ü hava Beykoz'a nakli hakkında arz kaydı", 542 nr. j.t.r. 20 Nisan 1309 (2 Mayıs 1893). Ayrıca bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Tebdîl-i âb ü hava istizânı ve ruhsat ihsânı", 544 nr. j.t.r. 24 Nisan 1309 (6 Mayıs 1893);

⁹² "Bâb-ı inâyet-meâb-ı hazret-i hilâfet-penâhîye izhâr-ı ubûdiyyet ve intisâb eylemek şerefine nâil olduğum gün gerek Ebü'l-hüda Efendi Hazretleriyle kurenâ-yı şehriyârî Ârif Beyefendi ve gerekse zât-ı âlîleri sâye-i inâyet-vâye-i cenâb-ı cihân-bânîlerinde düyûn-ı ma'lûme-i ubeydânemin tesviye buyrulacağını ve her sûretle nâil-i feyz ü terakkî olacağımı tebşîr ve beyân buyurmuş idiniz. (...) Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhîden gayrı hâlimi arz edecek merhametini celbe çalışacak diğer veliyy-i ni'metim olmadığından (...) son dereceyi bulmuş olan ye's-i ubeydânem ilcâsınıistirhâma cür'et eylerim."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Musâhib-i Şehriyârîden Lutfî Ağa Hazretlerine tezkire âtîfet-i seniyyeye nâiliyet içinistirhâmı hâvî arz kaydı", 16 Ağustos 1307 (28 Ağustos 1891).

⁹³ "(...) Şeref-i cihân-kıymet-i benedeği ile teşerrüf ettiğim târihten itibâren yalnız zât-ı simât-ı hazret-i veliyy-i ni'met-i a'zama kesb-i nisbet ve ubûdiyyet ederek revâbıt-ı sâire-i tarîkiyyeden bi't-tabi tecerrüd eylediğim cihetle usûlen müstahik olduğum merâtib-i tarîka irtikâ için makâm-ı Meşihat'e mürâcaat teşebbüsünde bulunamayacağım emr-i tabiidir. Bununla berâber tarîk-i ilmiye dühûlleri sinîn-i ahîrede vuku' bulmuş olan bazı zevâtın çabuk çabuk tayy-i merâtib eylemekte bulduklarını gördükçe hasbe'l-beşeriyye giriftâr-ı ye's olmaktan kendimi alamamaktayım (...) Cenâb-ı hilâfet-penâhîye mürâcaat veistirhâmdan başka çâre ve tedbîr-i âcizânem bulunmadığından (...) bi'l-hâssa lutf ve mürüvvet-i aliyyelerini ricâ veistirhâm eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Musâhib Lutfî Ağa'ya hitâben tahrîr eylenen tezkire kaydı", 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁹⁴ "Tevdî' buyrulan tahkîkât-ı ma'lûmenin icrâsı zımında bazı kimselerin celbi için mensûbîn-i ubeydânemin öteye beriye i'zâmına ve âcizlerinin de iktizâ eden mahallere azîmetime lüzûm-ı sahîh görülmekte olup bu yolda

tamamlanması⁹⁵, odun-kömür akçesi⁹⁶ ve evini tamir ettirmek için maddi yardım talebi⁹⁷ gibi talepler bulunmaktadır. Hatta Şubat 1893'te Lütü Ağa'ya gönderdiği bir tezkiresinde⁹⁸ dört aydır maaş alamadığından bahisle ailesini geçindiremediğini, ihsanda bulunmazsa, eski mesleği olan dava vekilliğine (avukatlık) dönmek zorunda kalacağını acıklı bir dille beyan ederek, geçiminin temin edilmesini arz etmiştir. Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin bu arzından sonra Saray'a yeni raporlar verdiği dikkate alınırsa, iaşesinin Mabeyn tarafından temin edildiği ve jurnalleri "tahkik" etmek olan görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunun haricinde Kırımî-zâde'nin talep raporlarında yer alan "Ceyb-i Hümayun Dairesi'ne verilen senet kayıtları"ndan anlaşıldığına göre, "suret-i sadıkada ifa-yı hizmet eden" muhbirlerin çoğunlukla atıyye-i seniyye adıyla aldıkları ücretler Ceyb-i Hümayun Dairesi'nce karşılanmaktadır.⁹⁹ Ceyb-i Hümayun Dairesi, Nadir Özbek'in (2013: 127) ifadesiyle "hediye ilişkisi üzerine kurulu iktidar stratejisinin malî kaynağı" olan Hazine-i Hassa Nezaretî'ne bağlı bir birim olarak, padişahın kişisel harcamaları için ayrılmış bir dairedir. Saray'a istihbarat hizmetlerinde bulunanlara da ücretlerin bu daireden verildiği anlaşılmaktadır.

birtakım masârifât ihtiyârı lâ-büdd idiğinden ve nezd-i kem-terfide akçe bulunmadığından masârif-i mezkûre kapatılmak üzere bir miktâr akçe inâyet ve öteden beri emîn ve mu'temed-i âcizânem olan ve sâbık Tevkîfî Hüseyin Efendi tahkîkâtında fedâkârâne yararlılıkları görülen Hüsrev Bey-zâde Celâleddin ve Defter-i Hâkânî Muhâsebe kalemi hulefâsından Âtîf Beyleri bu kerre tevdî' olunan tahkîkât husûsunda dahî istihdâm eylediğimden (...) Celâleddin ve Âtîf kullarının birer rütbe-i sâlise ile taltîf ve ihyâ buyrulmaları husûsunu (...) tekrâren arz ve istîrhâma cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Da'vâ-yı ma'lûmenin tahkîkâtına me'mûr edilen Âtîf ve Celâl Beylerin taltîfine dâir Müsâhib Lütü Ağa'ya tezkire kaydı", 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Îrâde-i seniyyeye imtisâlen hakk-ı âcizânemde vukû' bulacak ihsân-ı şâhânenin istîrhâmına dâir arz kaydı", 10 Eylül 1307 (22 Eylül 1891).

⁹⁵ "(...) Efrâd-ı âile-i ubeydânemin iâşesi için şehri inâyet ve ihsân buyrulmakta olan kırk beş adet lira-yı Osmânî'ye mukâbil dokuz adet banka kâimesi şimdiye kadar mazrûfen ihsân buyrulmakta idi. (...) dünkü gün ber-mutâd ihsân buyrulan maaş zarfını Lütü Ağa kulları vâsıtasıyla aldıktan ve üzerindeki '45' ve ma'lûm işâret-i celîlelerini rü'yet ettikten sonra avdet ve esnâfın hesâbâtına kat' ve tesviye eylemek üzere feth ve küşâdına dest-zen-i ibtidâr oldum. Derûn-ı zarfta yalnız '35' adet liraya mukâbil yedi adet banka kâimesi mevcûd olduğunu görmeliğim üzerine (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Kânûnevvel maaşının noksan zuhûr eylediğine dâir arz kaydı", 5 Kânûnisânî 1307 (17 Ocak 1892).

⁹⁶ "Dünyâda şudur diyecek ve mukâbilinde ricâ-yı mükâfât edecek hiçbir değerim olmayıp (...) inâyet ve ihsân buyrulan muhassasâtta başka te'mîn-i ma'îşet-i ubeydâneme yardım edecek hiçbir nesneye mâlik olmadığım bedîdâr ve kişi sıkıldıkça veliyy-i ni'met-i bî-minnetini tacîz edeceği âşikâr bulunduğundan bu sene mütekarribü'l-hulûl olan sermâ için hatab ve kömür tedârîki(ni) (...) arza hasbe'l ubûdiyye mucâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Taleb-i hatab ve kömür akçesi arzı", 10 Teşrinievvel 1308 (22 Ekim 1892).

⁹⁷ "(...) Sâkin bulunduğum köhne ve müşrif-i harâb hânenin kısmen ebniyesiyle muhâfaza duvarları münhedim oldu (...) Şu sâatte iki elimi yüzüme tutarak her hâlîmi küstâhâne teşrîhe cür'et eyleyerek şu leyle-i mübârekede şâmiletü'l-âfâk olan merhamet ve âtîfet-i seniyye-i mülûkânelerine sığınıp arza mucâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İstîrhâmnâme arzı", 7 Kânûnisânî 1308 (19 Ocak 1893).

⁹⁸ "(...) 3 Haziran 1306 (15 Haziran 1890) târihinden beri nâil buyrulduğum maaş geçinmekliğimize te'mîn kılınmış idi. (Fakat) dört mâha kâribdir maaş alamadığımdan bi't-tabî idâre ve ma'îşet-i bende-gânem muhtel ve zihnim de perîşân oldu (...) Şimdiye kadar atebe-i felek-mertebe-i hazret-i veliyy-i ni'met-i a'zamîden vukû' bulan istîrhâmât-ı bende-gânemin semeresiz kaldığı dahî ve bâ-husûs fi 4 Şubat 1308 (16 Şubat 1893) târihli zât-ı sâmilere olan ârîza-i mufassala-i âcizânin dahî cevâbsız bırakıldığı ma'lûm-ı âlî-i atûfileridir. İşte bendeniz için bundan sonra ittihâz ve icrâ olunacak bir tedbîr kalmış ise o da meslek-i sâbika-i âcizânem olan dava vekilliğine yeniden teşebbüs ile evlâd ü iyâlîmi infâk ve iâşe etmektir (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Lütü Ağa'ya gönderilen tezkirenin sûreti", 16 Şubat 1308 (28 Şubat 1893).

⁹⁹ Örneğin, Ermenilerin takibinde kullanılan ve "ihbarat-ı sahiha"da bulunan bir muhbire Ceyb-i Hümayun'dan bin seksen kuruş verilmiştir; bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ceyb-i Hümayûn Dâiresi'ne verilen senet kaydı", 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891).

Kırımî-zâde'nin bugün bize garip gelen yukarıdaki talepleri, aslında dönemin sisteminin bir parçasıdır. Öyle ki II. Abdülhamid döneminde devlet toplumun her kesimine, bilhassa muhtaçlara yönelik bilinçli bir yardım politikası yürütmüş, bu politikanın en belirgin özelliği ise Sultan'ın isminin özenle ön plana çıkarılma çabası olmuştur. Açıkçası bu sayede devlet "saltanat ve devlete sadakate" sık sık vurgu yapılan bir devirde sadık bir toplum ve devlet erkânı profili oluşturmak istemiştir. Özellikle iktidarının ilerleyen yıllarında güvenlik gerekçesiyle Yıldız Sarayı'ndan sadece Cuma Selamlığı ve Bayram Muayedesini gibi törenler için ayrılan II. Abdülhamid, "görünürlüğünü" bu tür sembolik araçlarla güçlendirmeye çalışacaktır. Bu çerçevede II. Abdülhamid'in devreye soktuğu ve gerektiğinde toplumun her kesimini kapsayan politikaları özel bir anlam kazanmaktadır. Padişah hediyesi olarak tercüme edebileceğimiz atıyye-i seniyye ya da ihsan-ı şahane, padişahın yoksullara yardımı olarak sadaka-i seniyye, asker ve memurlara verilen ikramiye ve tayînât gibi farklı hediye, ihsan ve yardımlar Yıldız Sarayı için aynı zamanda bir "merkezîleşme" ve "meşruiyetinin güçlenmesi" anlamı taşımaktadır (Özbek 2012: 586). Tabii buna rağmen II. Abdülhamid bu konuda şunu oldukça iyi biliyordu: "Osmanlı İmparatorluğu'nun topluma nüfuz etme gücü günün standartlarına göre çok yüksek olsa da, bütün toplumsal ilişkileri düzenlemesine olanak vermeyecek ölçüde sınırlıydı." (Özbudun 2010: 192). Dönemin anlayışı gereği aynı zamanda güvenlik zafiyeti olarak da algılanan bu sınırlılık nedeniyle, sözü edilen politikalar uygulanırken gereken hassasiyeti göstermeyen ya da ihmalde bulunanların Saray'a ihbar edilmesi teşvik edilmiştir. Örneğin 12 Ağustos 1891 tarihli bir jurnalde, Yapak tüccarından Şükrü Efendi'nin, İstanbul'daki bazı kışlalarda askerlerin et tayînâtının yüklenici kişi (müteahhid) tarafından istismar edildiğini ihbar ettiği bilgisine yer veriliyordu.¹⁰⁰ Yine bunun gibi, Yenibahçe'deki Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi'nde¹⁰¹ bir müddetten beri çeşitli yolsuzlukların yaşanması, hastane çalışanlarının tedavilere gereken önemi vermemesi ve ilaçların temin edilememesinden dolayı birçok hastanın öldüğü istihbaratı, hastalara yedirilmekte olan bir adet sakız kabağı örneğiyle birlikte padişaha iletiliyordu.¹⁰² Hastanedeki yolsuzluklar Evkaf Nazırı Galib Paşa tarafından haber alınınca, Evkaf Meclisi Reisi Âtîf Bey ve Masraflar Müdürü Sıdkı Efendi tarafından hastane teftiş edilmiş ve ayrıca hastanenin hijyen durumu Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Nafiz Paşa ve askerî tıp doktorlarından Miralay Halim Bey tarafından da incelenmişti. Raporları inceleyen Kırımî-zâde'nin jurnal tahkik raporunda vardığı sonuca göre, "hakikaten bir hayır misali olan" Gurebâ Hastanesi'nin idare usulü ve tedavi tarzındaki suiistimaller, "müfettişleri bir ziyafet tertip ederek oyalamak isteyen" Sertabip

¹⁰⁰ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne ile asâkir ta'yînât-ı lahmiyyesine fesâd karıştırılmakta olduğuna dâir arz kaydı", 237 nr. j.t.r. 31 Temmuz 1307 (12 Ağustos 1891).

¹⁰¹ İstanbul'da o zamanki Şehremini semtinde (günümüzde Fatih) Yenibahçe'de inşa edilmeye başlanan ve 4 Nisan 1845'te tamamlanan hastanenin resmî adı "Yenibahçe'de kâin Bezm-i âlem Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi"dir. Halk kısa isimleri tercihle "Bezm-i âlem Hastanesi", "Valide Sultan Hastanesi", "Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi" gibi adları kullanmıştır.

¹⁰² Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Yenibahçe'de kâin Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nce su-i isti'mâlât vukû'una dâir alınan bir kıt'a varaka-i ihbâriyyenin arz olduğuna dâir kayıt", 418 nr. j.t.r. 9 Temmuz 1308 (21 Temmuz 1892). Hastanede yolsuzluk yapıldığına dair istihbarat, Gurebâ Hastanesi doktorlarından Hüseyin İhsan, Muhyiddin İhsan ve Ahmed Cemaleddin Beylerin imzalarını taşıyan bir ihbarnameye dayanıyordu. İhbarname sureti için bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 486 nr. j.t.r. 25 Teşrînievvel 1308 (6 Kasım 1892); ayrıca bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Yenibahçe'de Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nin sû-i istimâlâtına dâir vürûd eden ihbârnamenin leffiyle arz kaydı", 508 nr. j.t.r. 17 Kânûnievvel 1308 (29 Aralık 1892).

(Başhekim) Ahmed Paşa'nın sorumsuzluğundan ötürü meydana gelmişti.¹⁰³ Konuyla ilgili Kırımî-zâde tarafından yaklaşık iki ay sonra verilen yeni bir jurnalde, Gurebâ Hastanesi'nin seri bir şekilde ıslah edilmesini öngören meclis-i idare kararına rağmen, Evkaf Nazırı Galib Paşa'nın bu konuda üzerine düşeni yerine getirmemekle suçlandığı görülmektedir.¹⁰⁴

Jurnal tahkik raporları dikkate alındığında II. Abdülhamid'in devlet kurumları arasında en çok çekindiği dairenin Şeyhülislamlık Dairesi (Şeyhülislamlığa bağlı Fetva Emaneti'nin fetva gücünden dolayı) olduğu anlaşılıyor. Nitekim Şeyhülislamlık Dairesi'yle ilgili sadece 1891-1893 yılları arasında Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnal raporu sayısı on altıyı bulmaktadır.¹⁰⁵ Bu raporların, Şeyhülislam'ın icraatlarının neler olduğu¹⁰⁶, Şeyhülislamlık Dairesi'ne kimlerin gelip gitmekte olduğu¹⁰⁷ ve Şeyhülislam huzurunda yapılan hususi görüşmelerde neler konuşulduğu¹⁰⁸ gibi konuları bulunmaktadır. Bundan başka, Meclis-i Vükela toplantılarında neler konuşulduğu da Abdülhamid'in bilmek istediği konular arasındadır. Nitekim 1 Ocak 1892 tarihli bir raporda bir gün önce toplanan Vükela Meclisi'nde neler konuşulduğu, Serasker Rıza Paşa ile Adliye Nazırı Rıza Paşa arasında yaşanan tartışmalara ve Adliye Nazırı'nın toplantıyı terk ettiği bilgisine varıncaya değin Mabeyn'e raporlanmıştır.¹⁰⁹ Bu örnek, Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin II. Meşrutiyet Dönemi'yle ilgili bir eserinde¹¹⁰ verdiği bilgileri, özellikle de "Meclis-i Vükela'nın müzâkerât ve mukarrerâtı usûl-i resmiyyesi dâiresinde arz olunmadan evvel sûret-i husûsiyyede bâzı vükelâ cânibinden yazılıyordu" cümlesini teyit etmektedir.

Devlet kurumları dışında, başta Veliahd Şehzade Reşad'ın dairesi olmak üzere şehzadelerin daireleri de sıkı sıkıya takip edilmektedir. Bilindiği gibi, II. Abdülhamid'e daha

¹⁰³ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Gurebâ-yı Müslîmin Hastahânesi'nce vukû' bulan sû-i isti'mâlâtın teftîş ve tahkîki[ne] yolsuz icrâ ve teşâhub ve garaz karıştığına dâir istihbârât-ı mevsûkayı hâvî arz kaydı", 433 nr. j.t.r. 23 Temmuz 1308 (9 Ağustos 1892).

¹⁰⁴ Jurnalde Galib Paşa'nın suçlandığı bölüm şöyledir: "Cedde-i mâcîde-i hazreti hilâfet-penâhîlerinin âsâr-ı celîle-i hayriyyesinden bulunan Gurebâ-i Müslîmîn Hastahânesi'nin usûl-i tedâvîye yolsuz mu'âmele edilmesinden ve etibbâ-yı mevcûdenin tedâbir-i vâkı'asına ehemmiyet verilmemesinden ve muâcelâtın reçetelere tevfiķan yapılmamasından ve daha sâir bir hayli yolsuzluklardan dolayı merzâdan bir haylisinin vefât ettikleri hakkında fî 9 Temmuz 1308 (21 Temmuz 1892) ve 20 Temmuz 1308 (1 Ağustos 1892) ve 28 Temmuz 1308 (9 Ağustos 1892) tarihlerinde atebe-i felek-mertebe-i hazret-i zillullâhîlerine üç kıt'a jurnal takdîmine mücâseret eylemiş idim. (...) mezkûr hastahânenin serî'an ıslâhı vücûbu meclis-i mezkûrdan bâ-mazbata Nâzır-ı müşârün-ileyhe (Galib Paşa'ya) bildirilmiş ise de ara yere bir takım teşâhub ve iltimâs girmesinden nâşî evrâk-ı tahkîkiye ve mezkûr mazbata mündericâtı mevki-i icrâyâ konulmayarak..." ; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Evkâf Nâzır-ı Galib Paşa'nın aleyhine olarak Gurebâ Hastahânesi ıslâhı hakkında arz kaydı", 479 nr. j.t.r. 12 Teşrînievvel 1308 (24 Ekim 1892).

¹⁰⁵ Bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 235, 250, 264, 311, 313, 316, 319, 331, 348, 351, 399, 402, 442, 470, 472 ve 548 numaralı jurnal tahkik raporları.

¹⁰⁶ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm-ı lâhuk Cemâleddin Efendi'nin icrâât-ı seyyiesi hakkında arz kaydı", 442 nr. j.t.r. 14 Ağustos 1308 (26 Ağustos 1892).

¹⁰⁷ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Efendi'nin mahrem ittihaz eylediği zâtn ve hânesine geldiği vukû'âtının arz kaydı", 348 nr. j.t.r. 27 Şubat 1307 (10 Mart 1892); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Efendi'nin İlyas Bey ile muhâberâtta bulunduğu dair karîne ve delâilî hâvî arz kaydı", 351 nr. j.t.r. 25 Şubat 1307 (8 Mart 1892).

¹⁰⁸ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi huzûrunda akd-i meşveret edildiğine dair arz kaydı", 313 nr. j.t.r. 24 Kânûnievvel 1307 (5 Ocak 1892); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 316 nr. j.t.r. 26 Kânûnievvel 1307 (7 Ocak 1892).

¹⁰⁹ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da Adliye Nâzır-ı Rıza Paşa'nın Serasker Rıza Paşa'ya ve Şeyhülislâm Cemâl Efendi'ye ve Sadrazam Cevad Paşa'ya sadet hâricinde olarak itâle-i kelâm eylediği hakkında arz kaydı", 312 nr. j.t.r. 20 Kânûnievvel 1307 (1 Ocak 1892).

¹¹⁰ Bkz. Abdurrahman Şeref Efendi, *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi- II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 5.

saltanatının ilk yıllarından itibaren Veliahd Şehzade Reşad'ı konu edinen jurnaller verilmeye başlanmış ve tüm saltanatı boyunca Şehzade Reşad konulu jurnaller verilmeye devam edilmiştir. Hatta Georgeon (2012: 124), II. Abdülhamid'in beşinci sadrazamı olan Ahmed Vefik Paşa'nın, hakkında verilen ve "Muhacirlerin yardımıyla Sultan'ı devirip, Veliahd Şehzade Reşad'ı tahta çıkarmak üzere bir darbe hazırlandığı" iddia edilen bir jurnal sonrasında görevinden azledildiğini ifade eder. Böyle bir jurnal kayıtlarda yer almasa da, mevcut jurnaller ve jurnal tahkik raporları Şehzade Reşad ve diğer bazı şehzadeler hakkında jurnaller hazırlandığını ortaya koymaktadır. 13 Kasım 1891 tarihinde Mabeyn'e verilen bir jurnal, Şehzade Reşad konulu jurnal örneklerinden birini oluşturmaktadır. Jurnale göre, Şehzade Reşad kendisine ait bir hane davasını tevdi etmek üzere Muhacirin Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa'nın adamlarından Mardiroşyan Kigork Efendi aracılığıyla Dava Vekili İrfan Bey'i dairesine davet etmiş, İrfan Bey de bu daveti Kırımî-zâde Neşet Efendi'ye bildirerek "esna-yı mülakatta ne yolda muamelede bulunmak lüzumunu" Mabeyn'e sormasını istemiştir.¹¹¹ İrfan Bey'in bu başvurusunu Mabeyn'e sunan Kırımî-zâde de, bu bilgiden yola çıkarak Muhacirin Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa ve adamlarından Mardiroşyan Kigork Efendi'nin Şehzade Reşad ile muhaberede buldukları ve söz konusu kişilerin "Reşad Efendi Hazretleri'nin menâfiine (menfaatlerine) hizmet ettikleri" sonucuna varmıştır.¹¹² Konunun tahkiki ve "İrfan Bey'in her kimle mülakat ederse (görüşürse) suret-i mahremanede (gizlice) hazret-i hilâfet penâhîlerine (padişaha) arz edilmesi" hakkında irade-i seniyye verilmesi üzerine araştırmayı derinleştiren Kırımî-zâde, İrfan Bey'le görüşmek isteyen şehzadenin Şehzade Reşad olmayıp, Şehzade Süleyman olduğunu bildiren İrfan Bey'in ayrıntılı ihbarnamesini Mabeyn'e sunmuştur. Daha önce konuyu açıklaması için kendisine irade-i seniyye ulaşmış olan Dava Vekili İrfan Bey, ihbarnamesinde kendisine görüşme tebliği yapılmasından Şehzade'yle nasıl görüştüğüne kadar tüm yaşadıklarından ve davanın tüm ayrıntılarından Mabeyn'i haberdar etmiştir.¹¹³ İhbarnamesinin sonuna "Adliye Ticaret İcra Muavini Vâsıf Bey ile Abdullah Efendi ve Dava Vekili Kigork Mardiroşyan'dan başka bu işe karışıp benimle müzakere eden yoktur" notunu düşen İrfan Bey, hükümdara arz etmeksizin böyle bir görüşmeyi gerçekleştirse, bunun "sadakat ve ubediyyete (bağlılık, kulluk) muhalefet" olacağını beyan ederek Saray'ın oldukça önem verdiği bir konuda (şehzadelerle görüşme konusunda) içini rahatlatmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ "(...) Mûmâ-ileyh İrfan Bey kullanı[nın] davet-i vâkı'aya icâbeti tabiî olup ancak esnâ-yı mülâkâtta ne yolda mu'âmelede bulunmak lüzûmunun atebe-i felek-mertebe-i hazret-i zillullâhîlerinden istizânı için bu gece vesâtat-ı ubeydâneme mürâcaat eylemiştir (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili mevâlîden İrfan Bey'i Şehzâde Reşâd Efendi[nin] huzûruna celb eylediği hakkında arz kaydı", 297 nr. j.t.r. 1 Teşrînisânî 1307 (13 Kasım 1891).

¹¹² "(...) Mârru'l-arz Mardiroşyan Kigork Efendi'nin Muhâcîrîn Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa'ya fevkalâde mensûbiyetle berâber dava vekâleti dolayısıyla müşârün-ileyh Reşâd Efendi Hazretlerine dahi kesb-i intisâb etmiş olması be-gâyet nazar-ı dikkati câlib ve müşârün-ileyh Reşâd Efendi Hazretleriyle Yusuf Rıza Paşa arasındaki vâsıta-i muhâbere bulunması dahi esbâb-ı âtiyeye binâen muhakkak denilecek sûrette melhûzdur (...) bunların el-yevm Reşâd Efendi Hazretlerinin menâfiine hizmet eyledikleri istidlâl kınıyor (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili mevâlîden İrfan Bey'i Şehzâde Reşâd Efendi[nin] huzûruna celb eylediği hakkında arz kaydı", 297 nr. j.t.r. 1 Teşrînisânî 1307 (13 Kasım 1891).

¹¹³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili İrfan Bey'in mülâkât ettiği[nin] Şehzâde Reşâd Efendi Hazretleri olmayıp Şehzâde Süleyman Efendi Hazretleri olduğuna dair arz kaydı ve İrfan Bey'in takdîm ettiği varaka", 299 nr. j.t.r. 2 Teşrînisânî 1307 (14 Kasım 1891).

¹¹⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İrfan Bey tarafından verilen mezkûr varaka", 299 nr. j.t.r. 2 Teşrînisânî 1307 (14 Kasım 1891).

Mabeyn-i Hümayun bu dönemde, jurnallerde adının sıklıkla geçmesinden de anlaşıldığı gibi bilhassa Mısır ve Suriye vilayetleriyle ilgili haberlere büyük önem veriyordu. Esasında, resmen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına karşın XIX. yüzyılın ortasından itibaren "de facto" bağımsız bir devlet haline gelen Mısır'da, vilayetin özerkliğine son veren İngiliz işgali (1882) Bâb-ı Âlî tarafından hiçbir zaman resmî olarak tanınmamıştır. Bununla birlikte Osmanlı hükümeti, kendisini alternatif bir halife ve kutsal kentlerin koruyucusu olarak göstermeye başlayan Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın çıkarlarını savunmaya yönelik İngiliz etkinliğinden giderek artan bir şekilde kaygılanmaya başlamıştı (Deringil 2014: 72). Bu kaygı, haliyle jurnal raporlarına da yansımaya ve Mısır'dan gelecek her türlü haber önemli görülmeğe başlanacaktır. Nitekim İngiliz işgaline düşmesinden yaklaşık on yıl sonra, 1892-1893 yıllarına ait jurnallerde Mısır'ın adı sıklıkla geçmeye başlamıştır. Hidivin faaliyetleri, İngilizlerin etkinliği ve "muzır neşriyat" Mısır'la ilgili Saray'a verilen jurnallerdeki başlıca konuları oluşturmaktaydı. Abdülhamid örneğin, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile Osmanlı Yüksek Komiseri Ahmed Muhtar Paşa'nın pek anlaşamadıklarını¹¹⁵, Mısır'daki Nakibüleşraf seçimlerine İngilizlerin müdahale ettiklerini¹¹⁶, İngiliz Konsolos General Barenbug'un iltimasıyla on sekiz yaşındaki Seyyid Tefvik'in Nakibüleşraf olduğunu¹¹⁷ ve Kahire'de Rumca neşredilen "Ermis" adlı gazetenin 14 Nisan 1893 tarihli nüshasında "gayet muzır" bir bent kaleme alındığını¹¹⁸ Kırımî-zâde aracılığıyla verilen jurnallerden haber alabiliyordu. Bunlardan bilhassa İngilizlerin faaliyetleri, Deringil'in (2014: 72) "Abdülhamid'in karabasanı" olarak nitelendirdiği beşinci kol türü etkinlikten başka bir şey değildi.

Tıpkı Mısır gibi Suriye vilayetini konu edinen jurnaller de vilayetlerle ilgili istihbarat raporları arasında Mabeyn'in en değer verdiği raporları oluşturmaktaydı. Irak ve Yemen gibi uzak vilayetlere nazaran Suriye vilayeti, merkezin diğer Arap vilayetlerine göre daha sıkı ilişkiler kurmaya çalıştığı; dolayısıyla merkezle daha etkili haberleşme ağı bulunan bir vilayetti. Nitekim istihbarat ağı anlamında "Suriye vilayetinin önceliği" dönemin jurnallerinde de kendini gösterir. Bu jurnallerden biri, Suriye'yle ilgili çok sayıda rapor

¹¹⁵ "Bayram mülâbesesiyle dünkü gün Uryânî-zâde hafidi Nâib-i Mısır Cemil Bey kullarının Nakkaş'ta kâin hânesine azîmet etmiş idim. Bâzı züvvâr ile ma'an otururken kendisine postacı ma'rifetiyle birkaç mektûb geldi. Ba'de'l-kırâe kemâl-i teessürle iki tanesini 'oku' diye verdi. Okudum, biri Mısır Kadısı'ndan diğeri Ahmed mührüyle memhûr olarak yine Mısır'dan gelmiş idi. Sâhib-i mührün kim olduğunu sordum, 'ahbâbımdır' dedi. Meâlleri Mısır Meselesi ve Hidiv ile Gazi Muhtar Paşa beyninde tahaddüs etmiş ihtilâftan bâhis idi (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır ve ahâlî-i mu'tebere den Cemil Bey'in ahz eylediği mekâtib meâleri şâyân-ı i'tinâ olduğu görülmekle arz kayıdır", 372 nr. j.t.r. 19 Nisan 1308 (1 Mayıs 1892).

¹¹⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır Cemil Efendi'den vürûd eden mektûb meâlini hâvî arz kaydı", 336 nr. j.t.r. 6 Şubat 1307 (18 Şubat 1892).

¹¹⁷ "Şeyhülislâm-ı esbak merhûm Uryânî-zâde hafidi Cemil Bey kullarıyla esnâ-yı mülâkâtımızda hasbe'l-hukûk Mısır Kadısı olan Bereket-zâde Cemâleddîn Efendi kullarıyla her vakit muhâbere etmekte olduğunu bildiğimden Mısır'ca şâyân-ı ehemmiyet bir havâdis olup olmadığını istisfâr ettim. Kâdî-i müşârün-ileyhten bu hafta almış olduğu mektûbda 'Mısır Nakîbî sâdât-ı bekriyeden Abdülbâki Efendi'nin vukû'-ı vefâtı üzerine müteveffânın birâderi on sekiz yaşındaki Seyyid Tefvik'in İngiliz Konsolosu General Sir Ovalin Barenbug'un iltimâsıyla Nakibüleşraf olduğunu' (...) arza cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır Cemil Efendi'den vürûd eden mektûb meâlini hâvî arz kaydı", 336 nr. j.t.r. 6 Şubat 1307 (18 Şubat 1892).

¹¹⁸ "Kâhire'de Rumca neşr olunan 'Ermis' nâm gazetenin 2 Nisan 1309 [14 Nisan 1893] târîh ve 715 numaralı nüshasında gâyetle muzır bir bend görölerek tercümesiyle berâber Musâhib-i hazret-i şehriyârî saâdetlü Lütfî Beyefendi Hazretlerine gönderildiği berâ-yı ma'lûmât arz olundu, ol bâbda..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf Müdürü Mehmed Reşâd Bey'den gelen mektûbun leffiyle arz kaydı", 543 nr. j.t.r. 20 Nisan 1309 (2 Mayıs 1893).

arasında önemiyle dikkati çeker: 26 Temmuz 1892'de Şam Bidayet Mahkemesi Reisi Mehmed Feyzullah Efendi tarafından Kırımî-zâde'ye gönderilen, Kırımî-zâde'nin de padişaha ulaştırılması için Mabeyn'e sunduğu "gizli (mahrem)" kayıtlı bir mektup, Mabeyn'in en hassas olduğu konulardan birine, Rusya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Yahudilerin Suriye/Filistin bölgesinde¹¹⁹ iskânlarını yasaklayan irade-i seniyyeye gönderme yapıyordu.¹²⁰ Mektupta, irade-i seniyyeye yasaklanmasına rağmen, Rotschild Bankası tarafından dindaşları olan Yahudilerin iskânları için Suriye'ye arazi araştırmakla görevli adamlar gönderilmeye devam edildiği ve bunların Havran Sancağı'nda büyükçe bir araziye on bin lira bedelle satın aldıkları bildiriliyordu. Bu satın alma işinin Beyrut Valisi İsmail Kemal Bey'in Şam vilayetine vekâleti sırasında meydana geldiği; eğer bankanın faaliyetlerinin önüne geçilmezse "ileride hatıra gelmeyen daha nice hiyel ve desâis imâliyle ve husûsuyla me'mûrîn-i mahalliye'nin dahi takayyütsüzlüklerinden istifâde ile asıl maksatlarını gizleyecekleri" ve "işbu Rotschild Bankası tarafından Suriye ve Beyrut vilayetlerinde maksad-ı mezkûra binâen daha birçok arâzînin pazarlık olunduğu" belirtilip, duruma bir an önce müdahale edilmesi tavsiye ediliyordu.¹²¹

Sadece vilayet merkezleri değil, imparatorluğun limanları da jurnal ağının sıkı gözetimi altındadır. Nitekim 19 Mayıs 1892 tarihli bir jurnal tahkik raporundan anlaşıldığına göre, Liman Riyaseti dışında kalan taşra limanlarının görevlilerine telgraf yazışmaları için şifre verilmesini ve ilgili görevlilerin "mühim hususları" Liman Riyaseti'ne bildirmelerini emreden bir irade-i seniyye çıkarılmıştır.¹²² Bu irade-i seniyye gereğince, Bahriye Nezareti ve İstanbul merkezli Liman Riyaseti dışında, İzmir, Çanakkale, İskenderun, Beyrut ve Akka gibi limanlar elde ettikleri haberleri ve özellikle de Osmanlı topraklarına sokulmak isterken yakalanan "muzır neşriyatı" düzenli olarak imparatorluk merkezine göndermek gibi istihbarî misyonlar üstlenmişlerdir. Bu merkezlerden örneğin İzmir Limanı'nın en önemli misyonu Avrupa'dan gönderilen neşriyatı tahkik etmek ve ele geçirilen "muzır neşriyatı" merkeze ulaştırmaktır.¹²³ Mesela, Paris'te yayımlanan "La Grandre Vo" adlı aylık dergide

¹¹⁹ Rapor ve jurnallerde bu iki bölge bazen "Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne" olarak geçer.

¹²⁰ Bilindiği gibi, 1890'lı yılların başlarında Avrupa ülkeleri ve Rusya'dan göç etmek zorunda kalan Yahudiler için yerleşim yeri arayışları devam ederken, Yahudi Hahambaşısı Haziran 1891'de Osmanlı hükümetine başvurarak dindaşlarının Filistin'e yerleşmelerine izin verilmesini talep etmişti. Önde gelen çok sayıda Yahudiden de benzer talepler gelince II. Abdülhamid 2 Temmuz 1891 tarihinde bir irade yayımlamış ve Avrupa ülkelerinden göç eden Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri durumunda bölge halkının zor durumda kalacağını belirterek, Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşmelerine izin verilmemesi ve Amerika'ya göç etmelerinin teşvik edilmesi gerektiğini bildirmişti. Fakat buna rağmen Abdülhamid dönemi boyunca Yahudilerin Filistinle ilgili talepleri gelmeye devam edecektir. Bunların en ünlüsü, Yahudi lider Theodore Herzl Mayıs 1901 tarihinde II. Abdülhamid ile görüşmeyi başaracak, fakat II. Abdülhamid'i Filistin konusunda ikna edemeyecektir. Konuyla ilgili irade-i seniyyeler için bkz. BOA, *İ.DH.*, 96607, H. 23.11.1308 (M. 30.06.1891) ve *İ.DH.*, 96609, H. 25.11.1308 (M. 02.07.1891).

¹²¹ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Suriye ve Beyrut vilayetlerinde Rusya'dan matrûd Yahudilerin arâzî mübâyaa ve iskânları hakkında Şam Bidâyet Reisi'nin mektubunun arz kaydı ve mezkûr mektubun sûreti", 432 nr. j.t.r. fi Gurre-i Muharrem 1310 (Temmuz 1892).

¹²² "En mühim husûsâtın muhâberesinde Liman Reisiyle taşra Liman me'mûrlarının şifre isti'mâl etmelerine dâir şeref-sudûr ve sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîlerini müteâkib (...)" ; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Sevâhil Liman me'mûrlarının husûsât-ı rûz-merrenin telgrafla Liman Riyâseti'ne bildirmesi hakkında irâde-i seniyye şeref-sâdır olmuş iken Bahriye Nezâreti[nin] işbu irâde hükmünü men'eylediğine dâir arz kaydı", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

¹²³ 13 Aralık 1892 tarihinde Saray'a takdim edilen bir raporda, 9 Temmuz 1892'den 12 Aralık 1893'e kadar geçen beş aylık sürede İzmir Telgraf ve Posta Müdürlüğü'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne toplam 6309 muzır evrak

padişah aleyhine birçok iftiranın yer aldığı¹²⁴, Marsilya'dan İzmir Jandarmanın Kumandanı Hıfzı Bey adına gelen "La Türki Libre" Gazetesi'nin on dördüncü sayısında padişah hakkında kötü neşriyatta bulunduğu¹²⁵ ve "Farmason Esrarı" adıyla Atina'da yayımlanan bir derginin onuncu nüshasında Hz. Muhammed hakkında yakışsız ifadelerin bulunduğu¹²⁶ gibi bilgiler İzmir Telgraf ve Posta Müdürlüğü'nce Saray'a iletilmiştir. Bununla birlikte Saray'a istihbarat sağlamak konusunda Bahriye Nezareti ile Liman Riyaseti arasında kıyasıya bir rekabetin olduğu, Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın¹²⁷ taşradaki limanların memurlarına şifre verilmesini geciktirmeye çalıştığını bildiren bir jurnal raporundan anlaşılmaktadır.¹²⁸ Rapora göre ilgili irade Bahriye Nezareti tarafından Liman Riyaseti'ne tebliğ edilmediği için Çanakkale Boğazı'ndan geçen vapurlar hakkında İstanbul'a herhangi bir bilgi verilmemiş ve bu nedenle söz konusu vapurların tahkikatında zorluklar yaşanmıştır.¹²⁹ Devam eden yazışmalardan anlaşıldığına göre, Bahriye Nezareti'nin ilgili

gönderildiği kaydedilmiştir; bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey'in mektubunun sâreti", 503 nr. j.t.r. 3 Kânûnevvel 1308 (15 Aralık 1892).

¹²⁴ "Paris'de çıkan 'La Grandre Vo' nâm risâle-i mevkûtede şevket-meâb efendimiz hazretleri aleyhinde birçok azviyât-ı mel'anet-kârâne münderic olmakla manzûr-ı âlî buyrulmak üzere mezkûr risâle bu kerre aynen musâhib-i hazret-i şehriyârî saâdetlû Lütî Beyefendi Hazretlerine takdîm kılındığı berây-ı ma'lûmât arz olunur."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey tarafından alınan iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 525 nr. j.t.r. 9 Şubat 1308 (21 Şubat 1893).

¹²⁵ "Bu kerre vâsıl olan Marsilya postasında İzmir Jandarmanın Kumandanı Hıfzı Bey nâmına zuhûr eden on dört numaralı 'La Türki Libre' gazetesiyle iki numaralı 'Yıldız' nâm gazete ve bir de ilâvesi mündericâtı veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretleri hakkında bir takım neşriyât-ı melûnâne ile mâlî olmakla mezkûr gazeteler bi't-tevkîf manzûr-ı âlî buyrulmak üzere Musâhib-i Şehriyârî saâdetlû Lütî Beyefendi Hazretlerine takdîm kılındığı berâ-yı ma'lûmât marûzdur, ol bâbda..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey tarafından alınan iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 525 nr. j.t.r. 9 Şubat 1308 (21 Şubat 1893).

¹²⁶ "Farmason Esrarı nâmıyla Rumca Atina'da neşr olunmakta bulunan risâlenin onuncu nüshasının 153. Sahîfesinde Fahr-i Âlem ve Nebiyy-i Muhterem Efendimiz Hazretleri hakkında bazı tefevvühât-ı nâ-becâ münderic olduğu (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Efendi'nin gönderdiği iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 512 nr. j.t.r. 30 Kânûnevvel 1308 (11 Ocak 1893).

¹²⁷ Limanlara müdahale ettiği gerekçesiyle Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın jurnallerde sıklıkla adı geçiyordu. Örneğin 10 Haziran 1892 tarihli bir raporda, "ehemmiyet-i mevkiyesi" bulunan Akka Liman Reisi'nin Bahriye Nazırı Hasan Paşa tarafından irade-i seniyye olmaksızın görevinden alındığı ve bu konuda Saray'a bilgi verilmediği kaydedilmiştir; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Bilâ-irâde Akka Liman Reisi'nin tebdîline ve ümerâ-yı bahriyenin taşraya i'zâm kılındıklarına dâir arz kaydı", 391 nr. j.t.r. 29 Mayıs 1308 (10 Haziran 1892). Bahriye Nazırı'nı konu edinen diğer bir rapora göre, idaresi Liman Riyaseti'ne devredilen Kayıkçılar Kalemî'nin Bahriye Nazırı tarafından yeniden düzenlenmesinin "devlet işlerinde kötü neticeler hâsıl edeceği" Saray'a bildirilmiştir; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Riyâseti İdâresi'ne muhavvel Kayıkçılar Kalemî'nin tensîk ve kısmen lağvı hakkında Bahriye Nâzırı'nın kıyâm eylemesi umûr-ı idâre-i devletce sû-i netîce hâsıl eyleyeceğine dâir arz kaydı", 398 nr. j.t.r. 10 Haziran 1308 (22 Haziran 1892).

¹²⁸ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sevâhil Liman me'mûrlarının husûsât-ı rûz-merrenin telgrafla Liman Riyâseti'ne bildirmesi hakkında irâde-i seniyye şeref-sâdır olmuş iken Bahriye Nezâreti[nin] işbu irâde hükmünü men'eyletiğine dâir arz kaydı", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

¹²⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sûret-i tahrîrâtı fî 21 Şaban 1309 ve 8 Mart 1308 târih ve 4 numaralı olarak Kal'a-i Sultâniye Limanı Reisi'nden mevrûd tahrîrât", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

irade-i seniyyeyi Liman Riyaseti'ne tebliğ etmesi sağlanmış¹³⁰ ve taşra limanlarına da telgraf çekilerek önemli bilgilerin İstanbul'la paylaşılması emredilmiştir.¹³¹

SONUÇ

1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na ulaştırılan ve Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnal örneklerinden de anlaşıldığı gibi, jurnal sistemi ağırlıklı olarak İstanbul merkezli bir görünüm arz etse de, imparatorluğun dört bir yanından çeşitli araçlarla (mektup, telgraf v.b.) devlet merkezine jurnal raporları gönderilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde çok büyük bir toprak parçası üzerine yayılmıştır; fakat imparatorluk ne kadar büyük olursa olsun, çeşitli vilayetlerden imparatorluk merkezine gönderilen jurnallerde çok küçük ayrıntılara varıncaya değin istihbarî bilgiler paylaşılmıştır. Aslına bakılırsa jurnal sistemi, Saray'ın değer vereceği düşünülen siyasî ve siyasî olmayan her türlü gelişmenin en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar Saray'a bildirilmesi esası üzerine kurulmuştur. Nadir Özbek'in padişah adına yapılan hayır işleri ekseninde belirttiği gibi, bu aslında bir "görünürlük" meselesidir ve bu bağlamda değerlendirildiğinde jurnal sisteminin temel işlevi, şahsî kutsal kabul edilen padişah/halifenin her şeyden haberdar olmasını sağlamak ve böylelikle her yeri kontrol edebildiğini göstermektir. Hükümdarı görünür kılmak için yapılan hayırlar, padişahın olumlu imajını toplumun geneline yaymaya çalışan çeşitli politikalar (ihsan-ı şahane, atıyye-i seniyye, bahşiş, sadaka temini gibi), sansür ve kontrol mekanizmaları ve padişahın imparatorlukta her ayrıntıdan haberdar olmasını amaçlayan jurnal sistemi; aslında bunların hepsi birbirleriyle bağlantılı iktidar stratejisi olarak görülebilir.

II. Abdülhamid dönemi, her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de devletin -jurnal ve sansür sistemi gibi- baskı politikalarıyla, -atıyye-i seniyye ve ihsan-ı şahane temini gibi- rıza politikalarını birlikte yürütmeye çalıştığı, fakat güvenlik kaygısı ön planda olduğu için baskı politikalarının daha ağır bastığı bir dönem niteliğindedir. Özellikle güvenlik politikaları ekseninde değerlendirildiğinde, başta jurnal sistemi olmak üzere tüm gözetleme ve kontrol mekanizmaları, devletin nüfuz alanını genişleten araçlar haline gelmiştir. Bu, belirli bir tarihsel sürecin sonucudur. Jurnal sistemi de dâhil olmak üzere tüm bu gözetleme ve kontrol sistemini değerlendirirken, hükümdarın bu sisteme imkân tanıyan kişilik yapısını, hükümdarın çevresindeki Osmanlı elitlerinin bu sisteme yön veren teşviklerini, yükselen milliyetçilik hareketlerinin ve artan dış tehditlerin Osmanlılar üzerindeki etkilerini ve hatta dönemin din ve dünya görüşünü göz önünde tutmak gerekmektedir. Bununla birlikte devlet elitlerinin neyi ya da kimi tehdit olarak gördükleri ve bu unsurları nasıl tasnif ve tahlil ettikleri de önemlidir. Bu dönemde tehdit algısının her şeyi ve herkesi kapsayacak kadar genişlemesi nedeniyle devlet, toplum ve devlet yöneticilerine dair standardize ettiği bir bilgi havuzu yaratmaya çalışmış ve tasniflenen istihbarat bilgileri ile bir takip ağı oluşturmak istemiştir. Sansür ve hafiyelik gibi diğer kontrol mekanizmalarıyla birlikte jurnal sistemi, gelişen yeni kayıt sistemi (pasaportlar, ikametgâh belgeleri v.b.), sosyal kontrol, sosyal hizmetler ve hayır işleri gibi uygulamaların tümü, altyapısal iktidar aygıtlarına sahip, fakat kontrolü tam sağlanmamış ve tam olarak oturmamış bir modern devlet aygıtına geçişi ifade

¹³⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman umûru hakkında Bahriye Nezâreti'ne hitâben şeref-sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i hilâfet-penâhînin nezâret tarafından Liman Riyâseti'ne tebliğ edildiğine dâir arz kaydı" 382 nr. j.t.r. 10 Mayıs 1308 (22 Mayıs 1892).

¹³¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sûret-i tahrîrâtı fî 21 Şaban 1309 ve 8 Mart 1308 târih ve 4 numaralı olarak Kal'a-i Sultânîye Limanı Reisi'nden mevrûd tahrîrât", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

etmektedir. Bu açıdan bakıldığında jurnal sistemini iktidar aygıtlarının bir parçası olarak görmek ve Abdülhamid dönemi devletinin diğer uygulamalarıyla birlikte değerlendirmek yanıltıcı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref Efendi (1996). *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi- II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmad, F. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*. Marian Kent (Edi.), Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Alfa.

Akarlı, E. D. (1976). The Problems of External Pressures, Power Struggles and Solutions. *Princeton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*. New Jersey.

Akgül, S., Güler, A. (2003). *Sorun Olan Ermeniler*. Ramazan Tosun (Edi.). Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu.

Alkan, N. (2008). Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. II, S. 1, s. 179-195.

Çetinsaya, G. (1998). Abdülhamid'i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: Metis.

Çetinsaya, G. (1999). Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış. (58/2) *Türkiye Günlüğü*.

Deringil, S. (1999). New Approaches to the Study of the Ottoman Nineteenth Century. *Abdullah Kuran İçin Yazılar*. Çiğdem Kafesçioğlu ve Luciene Thys-Şenocak (Der.). İstanbul: Yapı Kredi.

Deringil, S. (2014). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. Gül Çağalı Güven (Çev.). İstanbul: Doğan.

Findley, C. V. (2011). Tanzimat, *Türkiye Tarihi 1839-2010*. C. 4, Reşat Kasaba (Edi.). Zuhâl Bilgin (Çev.). İstanbul: Kitap.

Fortna, B. C. (2011). Abdülhamid'in Saltanatı. *Türkiye Tarihi 1839-2010*. C. 4, Reşat Kasaba (Edi.). Zuhâl Bilgin (Çev.). İstanbul: Kitap.

Georgeon, F. (2007). Son Canlanış (1878-1908). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II- Duraklamadan Yıkılışa*. Robert Mantran (Haz.). Server Tanilli (Çev.) İstanbul: Alkım.

Georgeon, F. (2012). *Sultan Abdülhamid*. Ali Berktaş (Çev.). İstanbul: İletişim.

Halaçoğlu, Y. (2012). *Ermeni Tehciri*. İstanbul: Babıali Kültür.

Hüseyin Nazım Paşa (2007). *Hatıralarım*. Tahsin Yıldırım (Haz.). İstanbul: Selis Kitaplar.

İbrahim Hakkı Paşa (1890). *Küçük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Karabet.

İrtem, S. K. (1999). *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*. Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.). İstanbul: Temel.

Karacakaya, R. (2017). *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*. İstanbul: İdeal Kültür.

Karakışla, Y. S. (2003). Sultan II. Abdülhamid'in İstibdat Dönemi'nde (1876-1909) Hafiyelik ve Jurnalcilik-II. *Toplumsal Tarih*. C. XIX. No. 120/12.

- Karakoç, E. (2009). *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi (2008). *Jurnallerin Tahkik Raporları*. Raşit Gündoğdu-Kemal Erkan-Ahmet Temiz (Yay. Haz.). İstanbul: Çamlıca.
- Kırmızı, A. (2012). Sultan II. Abdülhamid'in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş. *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Coşkun Çakır (Edi.), İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi.
- Odams, H. J. R. (1996). British Perceptions of the Ottoman Empire (1876-1908). *Oxford Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Oxford.
- Osman Nuri (1911). *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Siyâsiye ve Husûsiyesi*. Cilt II. İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî.
- Özbek, N. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulamaları. *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Editörler). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Özbek, N. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*. İstanbul: İletişim.
- Özbek, N. (2004). Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 2, S. 1, 2004.
- Özbudun, E. (2010). Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu'da Devlet Geleneği. *İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. Derleyen: L. Carl Brown. Çev: Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim.
- Süslü, A. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*. Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Şaşmaz, M. (2004). Kumkapı Ermeni Olayı (1890). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. XIX. S. 1.
- Tahsin Paşa (1999). *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi.
- Tuğay, A. (1935). *İbret-Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*. İstanbul: Okat.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul.
- Yasamee, F. A. K. (1993). Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem. *Diplomacy & Statecraft*. Vo. 4, Nr. 1, Londra.
- Yasamee, F. A. K. (1996). *Ottoman Diplomacy-Abdülhamid II and the Great Powers (1878-1888)*. İstanbul: The ISIS Press.
- Yazıcı, S. (2011). Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya.